

Henna Kuusisto

ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS PERÄSIMENTIEN JA LÄNSILIINAN
TUETUSSA ASUMISESSA OHJAAJIEN NÄKÖKULMASTA

Sosiaalialan koulutusohjelma
2018

Satakunnan ammattikorkeakoulu
Satakunta University of Applied Sciences

ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS PERÄSIMENTIEN JA LÄNSILIINAN TUETUSSA ASUMISESSA OHJAAJIEN NÄKÖKULMASTA

Kuusisto, Henna
Satakunnan ammattikorkeakoulu
sosiaalialan koulutusohjelma
Maaliskuu 2018
Ohjaaja: Kumpulainen, Pasi
Sivumäärä: 52
Liitteitä: 9

Asiasanat: itsemääräämisoikeus, kehitysvammaisuus, vammaistyö, tuettu asuminen

Opinnäytetyöni on laadullinen tutkimus, jonka tarkoituksena oli selvittää tuetun asumisen ohjaajien näkökulmaa itsemääräämisoikeuteen. Tutkimusmenetelmäksi valitsin teemahaastattelun. Tutkimuksen tarkoitus oli selvittää miten ohjaajat näkevät itsemääräämisoikeuden toteutumisen yksiköissään, miten sitä voidaan heidän mielestään tukea ja mitä haasteita sen toteuttamisessa on. Tavoitteenani oli myös löytää tapoja joilla tukiasumisen asiakkaiden itsemääräämisoikeutta voisi tukea arjessa enemmän.

Lakimuutos itsemääräämisoikeuteen on puhututtanut paljon ohjaajia ja on sen vuoksi pinnalla oleva aihe ohjaajien keskuudessa. Ohjaajat kokevat lain soveltamisen tuetun asumisen ympäristöön haastavaksi, koska laki on tulkinnanvarainen. Lisäksi on mahdollista luoda yhtä toimintatapaa itsemääräämisoikeudesta syntyviin ristiriitatilanteisiin, koska tilanteet ovat aina asiakaskohtaisia ja yksilöllisiä. Ohjaajat kokevat myös itsemääräämisoikeuden toteuttamisen haastavaksi sillä heidän vastuullaan on asiakkaan hoidosta, kuntoutuksesta ja turvallisuudesta huolehtiminen.

Opinnäytetyössäni on käsitelty itsemääräämisoikeutta, itsemääräämisoikeuden toteuttamista ammattilaisen näkökulmaa, ammattietiikkaa, kehitysvammaisuutta ja tuettua asumista. Opinnäytetyössäni vastasin tutkimuskysymyksiin: Miten ohjaajat pystyvät tukemaan itsemääräämisoikeuden toteutumista ja mitä haasteita itsemääräämisoikeuden toteuttamisessa on?

Tutkimuksen perusteella voin todeta, että ohjaajat voivat tukea asiakasta hyvällä ohjauksella ja antamalla asiakkaan päättää itse itseään koskevista asioista. Haasteiksi itsemääräämisoikeuden toteutuksessa ohjaajat kokivat asiakkaan terveyden, turvallisuuden, omien kykyjen yliarvioimisen sekä huonot taloudelliset päätökset. Kokeemukset eivät juurikaan eronneet tutkittavien yksiköiden välillä.

SELF-DETERMINATION RIGHTS AT PERÄSIMENTIES AND LÄNSLIINAS SUPPORTED LIVING, FROM VIEW OF THE INSTRUCTORS.

Kuusisto, Henna
Satakunta University of Applied Sciences
Degree Programme in Social Studies
March 2018
Supervisor: Kumpulainen, Pasi
Number of pages: 52
Appendices: 9

Key words: self-determination, mental disability, working with disabled people, supported living

My thesis is a qualitative research, that aims to find out the instructors angle on self-determination. As my research method i chose themed interviews. The goal of the research was to see, how instructors see the self-determination realized in their unit, how it could be supported and what the challenges are. My goal was also to find ways how the clients in supported living, could have their self-determination rights supported more, in their daily lives.

The legal change in self-determination has been the talk of many instructors and is a heated topic amongs the instructors. Instructors feel the application of the law around supported living is challenging, because the law is so open to interpretation. It's nearly impossible to create one way of working, in the risky situations that rise within self-determination, all the cases are client-specific and individual. Instructors feel self-determination and it's appliance challenging, because in the end, they are responsible for the care, rehabilitation and safety of their client.

In my thesis, i have processed self-determination, the realization of self-determination in the view of the instructor, professional ethics, mental disability and supported living. In my thesis i answered these research related questions: How can instructors support the realization of self-determination and what are the challenges with it?

Based on my research, it can be said that: instructors can support the client with good guidance and allowing the client to decide what's best for him in matters that consider him. The biggest challenges the instructors saw in the realization of self-determination was the clients health, safety, overestimating their own abilities and poor financial decisions. My research saw little variance between clients.

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	5
2 ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS	6
2.1 Kehitysvammaisuus ja itsemääräämisoikeus	8
2.2 Itsemääräämisoikeuden rajoittaminen.....	11
2.3 Ammatillisena vammaistyössä ja ammattieettiset periaatteet	12
3 KEHITYSVAMMAISUUS	16
3.1 Kehitysvammaisuuden diagnosointi	19
3.1.1 Älyllisen kehitysvammaisuuden vaikeusasteen luokittelu.....	21
3.2 Kehitysvammaisen asuminen.....	22
3.3 Tuettu asuminen	23
4 TUTKIMUS ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUDESTA PERÄSIMENTIEN JA LÄNSILIINAN TUETUSSA ASUMISESSA OHJAAJIEN NÄKÖKULMASTA..	24
4.1 Tutkimusmenetelmät.....	24
4.2 Teemahaastattelu.....	25
4.3 Tutkimusaineisto hankinta	27
4.4 Aineiston analysointi.....	30
5 TUTKIMUKSEN TULOKSET	30
5.1 Ohjaajien työnkuva	30
5.2 Itsemääräämisoikeus ja lakimuutos	32
5.3 Itsemääräämisoikeuden haasteet	35
5.4 Itsemääräämisoikeuden tukeminen	40
5.5 Ohjaajien kehittämisideoita itsemääräämisoikeuden tukemiseen arjessa	47
6 YHTEENVETO	48
7 POHDINTA	49
LÄHTEET.....	52
LIITTEET	

1 JOHDANTO

Kehitysvammalakiin tehtiin muutoksia vuonna 2016, koska kansallinen lainsäädäntö ei ollut YK:n vammaissopimuksen vaatimalla tasolla. (Vernerin www-sivut a. 2017.) Tehdyillä muutoksilla vahvistettiin erityishuollossa olevan henkilön itsemääräämisoikeutta ja itsenäistä suoriutumista. Kehitysvammalakiin tehtiin muuan muassa uudet säännökset itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta, itsenäisen suoriutumisen tukemisesta sekä rajoitustoimenpiteiden käytön vähentämisestä. (Sosiaali ja terveysministeriön www-sivut a. 2016.)

Itsemääräämisoikeus ja siihen tehty lakimuutos on puhuttanut vammaistyön työntekijöitä paljon opiskeluni aikana. Sain tilaisuuden tehdä opinnäytetyön aiheeseen liittyen, joten en epäillyt tarttua siihen. Aihe on mielestäni mielenkiintoinen ja ajankohtainen. Opinnäytetyöni sijoittuu Satakunnan sairaanhoitopiirin sosiaalipalveluiden kahteen tuetun asumisen yksikköön Satakunnassa. Idea opinnäytetyölleni muodostui yhdessä ohjaajien kanssa. He toivat ilmi, että itsemääräämisoikeus on pinnalla oleva aihe ohjaajien keskuudessa ja syyn olevan tähän on juuri tullut lakimuutos itsemääräämisoikeuteen (HE108/2014). Ohjaajat kokevat lain soveltamisen tuetun asumisen ympäristöön haastavaksi, koska laki on tulkinnanvarainen.

Opinnäytetyössäni tutkin ohjaajien näkökulmaa itsemääräämisoikeuteen. Miten he näkevät itsemääräämisoikeuden toteutumisen, miten sitä voidaan heidän mielestään tukea ja mitä ongelmia sen toteuttamisessa on. Tavoitteenani on löytää tapoja, joilla itsemääräämisoikeutta voisi tukea arjessa enemmän pienillä teoilla.

Opinnäytetyössä avaan itsemääräämisoikeuden sisältöä, sitä koskevaa lainsäädäntöä, ja tarkastelen itsemääräämisoikeutta kehitysvammaisuuden sekä ammattilaisen näkökulmasta. Käyn läpi lisäksi kehitysvammaisuutta ja kehitysvammaisten asumista.

Uskon opinnäytetyöstäni olevan hyötyä Satakunnan sairaanhoitopiirin sosiaalipalveluille, koska organisaatio saa tietoa omien työntekijöidensä näkökulmasta miten näissä

tuetun asumisen yksiköissä itsemääräämisoikeus toteutuu ja minkälaisia haasteita sen toteuttamisessa on.

2 ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS

Itsemääräämisoikeus tarkoittaa sitä, että kaikilla aikuisilla ihmisillä on oikeus tehdä vapaasti valintoja ja päätöksiä koskien omaa elämäänsä ja toteuttaa niitä. Itsemääräämisoikeus turvaa jokaisen ihmisen omien mielipiteiden muodostamisen. Se takaa myös mahdollisuuden omiin tahdonilmaisuihin, omiin moraalisiin, poliittisiin ja uskonnollisiin vakaumuksiin ja omiin tekoihin. Ehtona oman itsemääräämisoikeuden toteutumiseksi kuitenkin on se, ettei se loukkaa muiden ihmisten samanarvoista oikeutta itsemääräämiseen. (Kaukola 2000, 40.)

Itsemääräämisoikeuden perustana on jokaisen ihmisen oikeus yhdenvertaisuuteen, henkilökohtaiseen vapauteen sekä koskemattomuuteen. Kaikkia ihmisiä kohtaan tulee käyttäytyä kunnioittavasti eikä kenelläkään ole oikeutta rikkoa toisen ihmisen fyysistä tai psyykkistä koskemattomuutta. Jokaisen aikuisen ihmisen on saatava tehdä päätöksiä elämäänsä liittyen itse tai mahdollisesti tuettuna, jos tilanne sitä vaatii. Vähimmäisvaatimus on, että aikuisen ihmisen mielipide selvitetään kaikin käytettävissä olevin keinoin. Kenenkään vapautta ei tule eikä saa viedä mielivaltaisesti. Vapaudenriiston perusteena ei saa olla vammaisuus tai sairaus. (Vernerin www-sivut b. 2017.)

Itsemääräämisoikeus on vahvalla pohjalla Suomessa. Suomen perustuslaissa säädetyt lait ovat osa itsemääräämisoikeutta. Itsemääräämisoikeus yhdistetään olennaiseksi osaksi perus- ja ihmisoikeuksien kokonaisuutta. Tämän vuoksi sen katsotaan olevan jokaisen ihmisen perusoikeus ja tästä syystä sitä pidetään myös ihmisarvona. Jos itsemääräämisoikeus kyseenalaistetaan, kyseenalaistamme samalla myös kaikkien ihmisten ihmisarvon. Itsemääräämisoikeuteen liitetään myös vahvasti henkilön valta määrätellään itse ne asiat, jotka hän kokee tärkeäksi. (Kehitysvammaisten tukiliitto ry:n www-sivut 2017.)

Itsemääräämisoikeuden toteuttamisen ehtona katsotaan yleisesti olevan se, että kyseinen henkilö omaa tarvittavissa määrin fyysistä tai henkistä suorituskkyä itsenäiseen ajatteluun ja toimintaan. Nämä kyvyt katsotaan saavutetuksi, kun ihminen kasvaa aikuiseksi. Tällöin katsotaan ihmisen omaavan tarvittavan kompetenssin eli valmiuden loogiseen päättelykykyyn. (Pietarinen ym. 1994, 51.)

Itsemääräämisoikeus voidaan jakaa kolmeen osatekijään: kompetenssiin, autenttisuuteen ja valtaan. Ensimmäisellä osatekijällä eli kompetenssilla tarkoitetaan ihmisen kykyä harkintaan, päättämiseen ja toimintaan. Toinen osatekijä autenttisuus merkitsee ihmisen itsenäisyyttä päätöksenteossa sekä valtaan sellaisista tekijöistä joista kohteen toteutuminen omien päätösten tai tekojen lisäksi riippuu. Vallalla tarkoitetaan itsemääräämisoikeuden näkökulmasta ihmisen oikeutta toiminnan vapauten sekä avunsaantiin. (Kaukola 2000, 40.)

Ihminen on itsemääräävä jonkin tietyn asian suhteen, kun hänellä on tarpeellinen kompetenssi, hän on hyväksyttävällä tasolla autenttinen ja hänellä on tarpeeksi valtaa asian aikaansaamiseksi. Näiden käsitteiden pohjalta itsemääräämisoikeutta voidaan tarkastella suppealla tai laajalla tavalla. Suppeasti käsitettynä se tarkoittaa kompetentin ja riittävän autenttisen ihmisen oikeutta määrätä itse omista asioistaan. Laajalla tavalla ajateltuna se sisältää myös yksilöiden oikeutta kompetenssiin ja autenttisuuteen. (Pietarinen ym. 1994, 16–25.)

Yleisesti ajateltuna itsemääräämisoikeus merkitsee sitä, että kompetentin henkilön on moraalisesti perusteltua saada toimia haluamallaan tavalla asioissa, jotka koskevat häntä. Voitaisiin siis todeta, että hänellä on kompetenssin perusteella oikeus itsenäiseen päätöksentekoon ja oikeus toimia haluamallaan tavalla. Tämä johtaisi siihen, että itsemääräämisoikeus antaisi hänelle syyn edellyttää toiminnanvapautta ja avunsaantia. (Pietarinen ym. 1994, 26.) Uskottavuudesta riippumatta itsemääräämisoikeus ei todellakaan ole ongelmaton käsite. Tiedämme että yhteiskunnan tulee antaa eittämättä yksilölle autonomiaa, mutta emme kuitenkaan täsmälleen tiedä kuinka paljon sitä tulisi antaa. (Launis & Räikkä 1993, 4.)

Jokaisella henkilöllä on oikeus määrätä toimistaan ja itsestään. Tämä turvataan Suomen lainsäädännössä. Suomen erityislaeissa lisäksi turvataan esimerkiksi asiakkaan

asemaa ja oikeuksia sosiaalihuollossa. Suomi on tehnyt myös kansainvälisiä sopimuksia, jotka velvoittavat turvaamaan ihmisoikeuksien toteutumista. (Vernerin www-sivut c. 2017.) Seuraavaksi on mainittu lakeja, jotka turvaavat itsemääräämisoikeuden toteutumisen Suomessa.

Suomen perustuslaki (1999/731) turvaa ihmisarvon loukkaamattomuuden ja yksilön vapauden ja oikeudet sekä edistää oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa. (Suomen perustuslaki 1999/731), 1 luku 1 §) Luku 2 turvaa kaikille kuuluvat perusoikeudet, joita ovat mm. yhdenvertaisuus, oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen, liikkumisvapaus, oikeus yksityiselämän suojaan, oikeus maksuttomaan perusopetukseen ja työhön ja oikeus omaan kieleen. (Suomen perustuslaki, 2 luku 6§, 7§, 9§, 10§, 16§, 17§)

Yhdenvertaisuuslaki (1325/2014) edistää yhdenvertaisuutta ja ehkäisee syrjintää sekä tehostaa syrjinnän kohteeksi joutuneen oikeusturvaa. Lakia sovelletaan julkisessa ja yksityisessä toiminnassa. Lakia ei kuitenkaan sovelleta yksityis- eikä perhe-elämän piiriin kuuluvaan toimintaan eikä uskonnonharjoitukseen. (Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014, 1 luku 1§, 2§)

Sosiaalihuoltolain (2014/1301) tarkoitus on edistää ja ylläpitää hyvinvointia sekä sosiaalista turvallisuutta, vähentää eriarvoisuutta ja edistää osallisuutta, turvata yhdenvertaisin perustein tarpeenmukaiset, riittävät ja laadukkaat sosiaalipalvelut sekä muut hyvinvointia edistävät toimenpiteet, edistää asiakaskeskeisyyttä sekä asiakkaan oikeutta hyvään palveluun ja kohteluun sosiaalihuollossa. Lisäksi se parantaa yhteistyötä sosiaalihuollon ja kunnan eri toimialojen sekä muiden toimijoiden välillä tavoitteiden toteuttamiseksi. Tätä lakia sovelletaan kunnalliseen sosiaalihuoltoon, jollei tässä tai muussa laissa toisin säädetä. (Sosiaalihuoltolaki 2014/1301, 1 luku 1§, 2§)

2.1 Kehitysvammaisuus ja itsemääräämisoikeus

Vammaisten katsotaan olleen yksi syrjityin ihmisryhmä maailmassa kautta aikojen. Heitä on arvioitu olevan kaikista maailman ihmisistä 15 % ja he ovat kaikki jollakin

tavalla vammaisia. Heihin on kohdistettu ja kohdistetaan edelleen hyvin usein syrjintää, ennakkoluuloja, poissulkemista sekä mahdollisesti jopa väkivaltaa. Vammaisilta henkilöiltä on kielletty oikeus terveydenhuoltoon, koulutukseen ja yhteiskunnalliseen osallistumiseen, heidän omaavansa vamman perusteella. Ihmisoikeudet kuuluvat yhtäläillä vammaisille henkilöille kuin muillekin ihmisille. Valtiolla on oikeudellinen ja moraalinen velvollisuus pitää huolta siitä, että ihmisoikeudet toteutuvat jokaisen väestöryhmän kohdalla. (Suomen YK-liiton www-sivut 2016.)

Yleinen ajatusmalli voi olla, etteivät aikuiset kehitysvammaiset täytä kaikkia itsemääräämisoikeudenkriteereitä. Jos asiaa tarkastellaan eettisen itsemääräämisoikeuden perusteella, niin periaate kuitenkin edellyttää laskemaan mahdollisimman alas kompetenssin kynnyksen. Periaate pyrkii siihen, että annetaan aikuisten ihmisten toimia oman harkintansa mukaan, kunhan se ei aiheuta muille selkeästi haittaa. On ymmärrettävä se, että yksilön autenttisuus ei voi kehittyä jos yksilön ajatteluun, päätöksentekoon ja toimintaan yritetään jatkuvasti vaikuttaa, eikä anneta hänelle mahdollisuutta harkita omia asioitaan itse. (Kaukola 2000, 40–41.) Vammaisilla on yhtäläinen oikeus saada kunnioitusta omalle ihmisarvolleen, kuin muillakin ihmisillä. Vammaisilla on vammastaan huolimatta yhtäläiset perusoikeudet ja tämä oikeuttaa heidät yhtäläillä mahdollisimman normaaliin ja tasapainoiseen elämään. (Malm, Matero, Repo & Talvela 2006, 26.)

Itsenäinen elämä ja osallisuus yhteisössä on kaikkien oikeus. Vammaisella henkilöllä on oltava oikeus päättää omista asioistaan. Vammaiset henkilöt pystyvät tekemään itseään koskevia päätöksiä itsenäisesti tai mahdollisesti tuetusti. Heille tulee tarvittavien kriteerien täytyessä myöntää esimerkiksi henkilökohtainen avustaja tai kuljetuspalvelu. Heillä on oikeus siihen. Vammaisella henkilöllä tulee olla mahdollisuus elää omannäköistä elämää. Edellä mainitut palvelut eivät ole etuuksia. Kyseisillä palveluilla varmistetaan, että vammaisella henkilöllä on mahdollisuus elää yhdenvertaisena muiden kanssa. (Invalidiliitto ry:n www-sivut.)

Länsimaalaisessa kulttuurissamme on aina suhtauduttu ja suhtaudutaan edelleen kehitysvammaisuuteen yksilöllisenä tragediana. Me hyvää tarkoittavat ihmiset olemme otaneet oikeuden päättää asioita vammaisten puolesta. Tämän seurauksena he ovat me-

nettäneet kykynsä tunnistaa omia oikeuksiaan täysvaltaiseen ja hyvään elämään. (Kaukola 2000, 7-8.) ”Suurin luopuminen, mihin ihminen kykenee, on se, että hän tunnistaa jokaisen ihmisen luontaisen itsenäisyyden ja tekee parhaan kykynsä mukaan kaikkensa auttaakseen jokaista säilyttämään sen” (Kaukola 2000, 39).

Suomi on allekirjoittanut YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen vuonna 2007. Sopimus on myöhemmin ratifioitu vuonna 2016. Asiakirja katsotaan olevan tärkein vammaisten ihmisten näkökannalta, koska sopimuksella turvataan vammaisille henkilöille kaikille kuuluvat ihmisoikeudet ja perus vapaudet. Sopimuksella on myös haluttu edistää vammaisten henkilöiden ihmisarvon kunnioittamista. Sopimus ei tuo vammaisille henkilöille mitään uusia- tai erityisoikeuksia. Sillä pyritään asettamaan YK:n jäsenvaltioille kuten Suomelle velvoite edistää vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksien toteutumista (Suomen yk-liiton www-sivut 2016.)

Vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus kieltää kaikenlaisen syrjinnän vammaisia henkilöitä kohtaan sekä nostaa esille heidän subjektiivisia oikeuksiaan. Vammaissopimuksen keskeiset periaatteet ovat: syrjimättömyys ja yhdenvertaisuus, yksilön itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, vammaisten osallistuminen ja osallisuus yhteiskuntaan sekä esteettömyys ja saavutettavuus. Sopimuksenlähtökohtina ovat olleet muuan muassa erilaisuuden kunnioittaminen ja vammaisten henkilöiden hyväksyminen osana ihmisten moninaisuutta. (Vernerin www-sivut d. 2017.)

Suomessa on yleissopimuksen lisäksi laki kehitysvammaisten erityishuollosta (519/1977) eli niin sanottu kehitysvammalaki. Laki nostaa esille jokaisen erityishuollossa olevan kehitysvammaisen henkilön oikeutta kokonaisvaltaiseen osallistumiseen yhteiskunnassa. Laki takaa, että kehitysvammaisen ihmisen mielipiteet, toiveet ja yksilölliset tarpeet on otettava huomioon. Kehitysvammaiselle henkilölle täytyy järjestää myös mahdollisuus osallistua sekä vaikuttaa omiin asioihinsa. Laissa on myös määritetty, että kehitysvammaisen henkilön itsemääräämisoikeutta tulee vahvistaa sekä hänen itsenäistä suoriutumistaan tulee tukea niin pitkälle kuin se on mahdollista. Kehitysvammalaki sisältää myös säädökset rajoitustoimenpiteiden käytöstä. (Vernerin www-sivut b ja c. 2017)

Kehitysvammalakiin tehtiin muutoksia vuonna 2016, koska kansallinen lainsäädäntö ei ollut YK:n vammaissopimuksen vaatimalla tasolla. Muutoksien myötä Suomi kykeni ratifioimaan YK:n vammaissopimuksen (Vernerin www-sivut a. 2017) Tehdyillä muutoksilla vahvistettiin erityishuollossa olevan henkilön itsemääräämisoikeutta ja itsenäistä suoriutumista. Kehitysvammalakiin tehtiin muuan muassa uudet säännökset itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta, itsenäisen suoriutumisen tukemisesta sekä rajoitustoimenpiteiden käytön vähentämisestä. (Sosiaali ja terveysministeriön www-sivut a. 2016.)

Suomessa on myös kehitysvammalain rinnalla olemassa lisäksi vammaispalvelulaki (380/1987), jonka tavoitteena on edistää vammaisten ihmisten tasa-arvoa ja turvata mahdollisuuden yhdenvertaiseen elämään muiden ihmisten kanssa. Lailla pyritään lisäämään yksilön osallistumis- ja toimintamahdollisuuksia sekä parantaa vammaisten henkilöiden vaikutus mahdollisuuksia yhteiskunnan palveluiden suunnitteluun ja toteuttamiseen. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen www-sivut a. 2018.)

2.2 Itsemääräämisoikeuden rajoittaminen

John Stuart Millin itsemääräämisteorian mukaan kaikkien yksilöiden toiminnanvapautta tulee kunnioittaa, kunhan tästä ei aiheudu toiselle ihmiselle oleellista haittaa. Tämä on ainoa itsemääräämisoikeutta rajoittavaksi syyksi kelpaava tekijä Millin teoriassa. Teoria katsoo, että yksilön itselleen tuoma vahinko ei ole hyväksyttävä syy rajoittaa yksilön toimintaa. Teoriassa katsotaan ihmisellä olevan oikeus tehdä itselleen haittaa sekä epäviisaita valintoja. Muilla on oikeus puuttua kyseisiin valintoihin, jos henkilö ei ole tietoinen vaaroista joita hänen toimintansa voi aiheuttaa tai hän ei ole jostakin syystä kykeneväinen itsenäiseen harkintaan ja päätöksentekoon. (Pietarinen ym. 1994, 38–53.)

Ihmisen perusoikeutta itsemääräämiseen on mahdollista rajoittaa erilaisilla lakiin perustuvilla rajoitustoimenpiteillä. Ennen päätöstä rajoitustoimeen laittamista täytännön, tulee pohtia onko itsemääräämisoikeuden rajoittaminen välttämätöntä ja tarkoituksenmukaista. Turvataanko kyseisellä rajoitustoimenpiteellä ihmisen oikeus huolenpitoon vai onko kyseessä liiallisen henkilökohtaisen vapauden, koskemattomuuden ja

liikkumisvapauden rajoitus? On hyvä muistaa, että rajoitustoimenpide on aina viimeinen vaihtoehto. Ensisijaisesti tulee käyttää itsemääräämisoikeuden toteuttamista turvaavia työmenetelmiä. Henkilökunnan koulutuksen tulee olla kunnossa näiden osalta. (Talentian etiikkaopas [2017], 13.)

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta uudistui vuonna 2016. Lakiin sisällytettiin säännökset itsenäisestä suoriutumisesta ja itsemääräämisoikeuden tukemisesta ja käytettävistä rajoitustoimenpiteistä. (Valviran www-sivut a. 2015.) Uuden lain myötä rajoittamistilanteet tulee kirjata ylös. Rajoittaminen ei saa tapahtua automaattisesti, vaan se tulee tapahtua harkinnan kautta sekä perustua yksilölliseen hoitosuunnitelmaan. (HE.108/2014) Rajoitustoimenpiteitä saa käyttää vain kun: erityishuollossa oleva henkilö ei kykene tekemään ratkaisuja koskien omaa hoitoaan ja huolenpitoaan, eikä ymmärrä oman käyttäytymisensä seurauksia tai rajoittaminen on välttämätöntä erityishuollossa olevan henkilön tai toisen henkilön turvallisuuden suojaamiseksi. Rajoitustoimenpidettä on sallittua käyttää myös mittavan omaisuusvahingon torjumiseksi sekä jos muut keinot eivät sovellut tilanteeseen tai ole riittäviä tilanteen kannalta. (Valviran www-sivut b. 2015.)

2.3 Ammatilaisena vammaistyössä ja ammattieettiset periaatteet

Ihmisen valmistuttua ammattiin tulee ammatin mukana tietynlainen autonomia, itsenäinen asema ja auktoriteetti eli oikeudet valtaan ja vastuuseen. Ammatilaiset ovat auktoriteetteja ja ihmiset luottavat ja kuuntelevat heitä. Ammatilaisilla on oikeus puuttua yhteisen hyvän nimissä sellaisiin asioihin, joihin tavallisilla ihmisillä ei ole osaamista, he eivät voi tai osaa puuttua. (Niemelä & Hämäläinen 1993, 143.)

Ammatilaisen yksi tärkeimmistä tehtävistä on saada aikaan kehitysvammaiselle aikuiselle hyvä arki. Tämä on suurin tavoite vammaistyössä. Hyvällä arjella tarkoitetaan itselle mieluisaa elämää, joka sisältää toimintoja, kokemuksia ja ihmissuhteita. Arki kehittää meidät omaksi persoonaksemme ja voimme olla itsemme erilaisissa ympäristöissä ja tilanteissa. Hyvässä arjessa ammatilainen ja kehitysvammaisen henkilö toimivat yhdessä ja molemmat voivat tuoda omia ajatuksiaan esille. Heillä on mahdollisuus kehittyä yhdessä ja he voivat muuttaa yhdessä parhaillaan erilaisia käytäntöjä.

(Lehtinen & Pirttimaa, 1993, 111–133.) Kehitysvammaisten ihmisten elämä on täynnä kohtaamisia erilaisten ammattilaisten kanssa ja he kaikki pystyvät osaltaan vaikuttamaan millaiseksi vammaisen ihmisen arki muodostuu. (Vehmas 2005, 148.)

On kuitenkin hyvä muistaa, että kehitysvammaiset ihmiset ovat oman elämänsä parhaita asiantuntijoita. Sen vuoksi heidän näkemyksensä tulee ottaa huomioon niissä asioissa, jotka koskevat heidän elämäänsä. Valitettavasti liian usein puhe asiakkaan kuulemisesta jää toteutumatta. Tämän arvioidaan olevan yksi suurimmista ongelmista asiantuntija- ja järjestelmäkeskeisessä käytännössämme. Mikäli asiakasta todella pidetään elämänsä asiantuntijana, tulee hänen voida myös määritellä omaa palvelutarvettaan ja kyetä osallistumaan keskusteluun tuen toteutuksesta käytännössä. Useassa tapauksessa tilanne on kuitenkin päinvastainen ja asiakkaan palvelutarpeet määritellään ulkopuolelta, erilaisten asiantuntijoiden voimin. Kehitysvammaisilla on isoja haasteita saada äänensä kuuluviin ja ilmaista huolensa sekä ajatuksensa palveluja järjestäville tahoille. (Niemelä & Brandt 2008, 115–111.)

Ammattilaisen tehtävä on jakaa omaa tietoaan ja käyttää omaa ymmärtämisen valtaansa antaakseen kehitysvammaisille ihmisille valtaa toteuttaa omaa potentiaaliaan elämässä. (Lehtinen & Pirttimaa, 1993, 40.) Ammattilaisen tehtävä on myös puolustaa asiakkaan ihmisoikeuksia ja ihmisarvoa. Hänen tulee myös omista arvoistaan huolimatta kunnioittaa asiakkaan oikeutta tehdä itsenäisiä valintoja, jotka vaikuttavat asiakkaan elämään. Samalla ammattilaisella on oltava kyky kyseenalaistaa omaa toimintaansa ja pystyttävä arvioimaan myös työpaikan toimintatapoja. (Talentian etiikkaopas [2017], 3-7.)

Sosiaalityön asiakkuus itsessään jo rajaa asiakkaan itsemääräämisoikeutta, koska asiakkailla on olemassa vain vähän itselleen sopivia palveluja joiden väliltä valita itselleen sopivin vaihtoehto. Ammattilaisen velvollisuus on asiantuntemuksensa avulla lisätä asiakkaan ymmärrystä omasta tilanteestaan ja antaa resursseja asiakkaan käyttöön ja näin tuoda esille erilaisia mahdollisuuksia. Ammattilaisen keskeinen tehtävä on auttaa asiakasta tunnistamaan omat vahvuutensa ja kehittämismahdollisuuksiaan. Tavoitteena on tukea asiakasta itsenäiseen elämään eikä tarkoituksena ole lisätä hänen riippuvuuttaan ammattilaiseen tukeen. (Kyösti 2009, 109.) Sosiaalityön kannalta pahinta

mitä ammattilainen voi asiakkaalle tehdä on auttaa asiakasta avuttomaksi. (Rostila 2001, 32.)

Sosiaalialan ammattilaisen tulee antaa asiakkaille riittävän paljon tietoa oman elämänsä hyvinvointivalintojen pohjaksi. Riittävän tiedon vastaanotettuaan asiakas tekee tämän pohjalta oman valintansa asiaan liittyen. Valinta voi poiketa ammattilaisen antamasta suosituksesta, mutta asiakkaalla on oikeus päättää asioistaan haluamallaan tavalla. (Mattila 2010, 75.) Ammattilaisen tulee kunnioittaa tätä oikeutta, koska se on asiakkaan itsemääräämisoikeutta ja se on kaikkien ihmisten perusoikeus. Ammattilaisen tehtävä on kuitenkin pitää huolta siitä, että hän on kertonut asiakkaalle erilaisista mahdollisuuksista ja niiden mahdollisista vaikutuksista asiakkaan elämään. (Talentian etiikkaopas [2017], 12.)

Täysvaltainen asiakas on itse vastuussa valinnoistaan ja niiden seurauksista. (Kyösti 2009, 93.) Ammattilainen voi kuitenkin olla asiakkaalle avuksi tukemalla asiakkaan tekemiä valintoja. Työskentelyn lopputulos on kuitenkin viime kädessä kiinni asiakkaasta ja hänen valinnoistaan. Paras väline vahvistamaan asiakkaan itsemääräämisoikeutta on asiakkaan ja työntekijän välinen yhteistoiminta ja kumppanuus (Rostila 2001, 32.)

Asiakkaan asemasta ja oikeuksista on tehty laki sosiaalihuoltoon eli niin sanottu asiakaslaki (2000/812). Lain tarkoituksena on edistää asiakaslähtöisyyttä ja asiakassuhteen luottamuksellisuutta sekä asiakkaan oikeutta hyvään palveluun ja kohteluun sosiaalihuollossa. Laissa on linjattu muuan muassa, että asiakkaan etu tulee ottaa huomioon asioiden käsittelyssä, asiakkaan toiveet ja mielipiteet pitää ottaa huomioon sekä hänen tahtonsa tulee selvittää olemassa olevin keinoin, itsemääräämisoikeutta tulee kunnioittaa sekä asiakkaan mahdollisuuksista osallistua ja vaikuttaa palvelujensa suunnitteluun ja toteutumiseen. (Vernerin www-sivut e. 2017.)

Vammaistyötä tehdään hyvin monenlaisissa palveluyksiköissä vammaispalveluista ja päiväkeskuksista laitos- ja asumisyksiköihin. Tähän on syynä se, että vammaisuus voi vaatia todella erityyppisiä palveluita. Tämän vuoksi yleispätevää toimenkuvaa ei ole määritelty. Sen vuoksi myös ammattinimikkeitä on useita kuten vammaispalvelunohjaaja, kehitysvammaisen ohjaaja, päivätoiminnan ohjaaja, päiväkeskuksen ohjaaja,

työtoiminnan ohjaaja, kuntoutuksen ohjaaja, asumispalveluohjaaja, sosiaaliohjaaja, sosionomi jne. Sosiaaliohjauksen toimenkuvan voi kuitenkin tiivistää ja siihen kuuluu yleisesti: palvelutarpeen tunnistaminen, osallistuminen palvelutarpeen arviointiin, palveluohjauksen toteuttaminen ja asiakkaan asian hoitaminen viranomaisverkostoissa sekä yhteistyössä esimerkiksi lähihoitajan kanssa asiakkaan itsenäisen selviytymisen tukeminen ja kuntoutuminen edistävässä asiakastyössä. (Mäkinen, Raatikainen, Rahikka & Saarnio 2011, 90.)

Sosiaalihuoltolain (710/1982) mukaisia sosiaalipalveluja tuottavat nykypäivänä monet toimijat, joten on katsottu tarvittavan erillinen lainsäädäntö turvaamaan palvelujen laatua. Tämän vuoksi säädettiin niin sanottu kelpoisuuslaki eli laki sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista 272/2005) sekä sitä täydentävä asetus (608/2005). Kelpoisuusvaatimuksista on aikaisemminkin sosiaalihuollon sosiaalitoimen sosiaalilautakunnan alaisissa tehtävissä toimivien osalta säädetty asetuksilla, mutta nyt uusi laki kattoi kaikki alan palveluntuottajat ja näiden tarjoamat palvelut. Nykyinen laki koskee niin julkista, yksityistä kuin kolmatta sektoria. Kaiken lisäksi laki huomioi myös sosiaalialan uudistuneen koulutusrakenteen. (Mäkinen ym. 2011, 93.)

Sosiaalialan ammattilaisen työ pohjautuu ammattieettisten periaatteiden ja ammatitieteen lähtökohtiin, jotka ovat ihmisarvo, ihmisoikeudet ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus. Ammatitietikka nähdään yhtenä keinona edistää ihmisen hyvän elämän toteutumista ja vaikuttaminen eettisiin toimintatapoihin on myös olennainen osa ammatillisuutta. (Talentian etiikkaopas [2017], 7.) Ammattitaidon keskeinen osa on ammatitietikka. Tämä tarkoittaa sitä, että työntekijä tavoittelee parasta mahdollista ammatillista osaamista alan koulutuksen kautta. (Mattila 2010, 87.)

Tarkemmin jaotellaessa eettisiä periaatteita ne sisältävät: ihmisarvon ja oikeudenmukaisuuden, itsenäisyyden ja elämänhallinnan, syrjinnän ja väkivallan vastustamisen, syrjäytymisen ehkäisemisen, asiakkaan yksityisyyden suojaamisen, asiakkaan osallisuuden ja asiakkaan itsemääräämisoikeuden. (Mäkinen ym. 2011, 186.) Sosiaalialan ammatitietikassa on nimittäin kysymys asiakkaiden inhimillisestä kohtelusta sekä asiakkaiden itsemääräämisoikeuden kunnioittamisesta. (Niemelä & Hämäläinen 1993, 154.)

Ammattietiikan pitää tukea ammattikunnan tehtävää ja suojata ammattilaisia heidän tehdessään työtään ja niiden seurauksia ulkopuolisilta. Tämä pätee niin pitkään kuin toiminta katsotaan olevan ammatille tunnustettujen sääntöjen mukaista. Ammattilaisten omat arvot ja mielipiteet ovat toissijaisia, eikä heidän kuulu ammattiaan suorittaessaan tuoda ilmi tai toteuttaa omia henkilökohtaisia päämääriään tai asenteitaan. Puhuttaessa ammattietiikasta tarkoitetaan sillä usein ammattieettistä koodistoa eli ammatikunnan sovittuja eettisiä periaatteita ja ammattieettistä säännöstöä, jotka ohjaavat ammattilaisten työtä. (Mäkinen ym. 2011, 179–180.)

Ihmisoikeuksia ja ihmisarvoa toteuttavista eettisistä periaatteista keskeisin on itsemääräämisoikeus. Tämä nähdään myös olevan niistä haasteellisin. Suoraan tulkittuna itsemääräämisoikeus edellyttää kunnioittamaan asiakkaan oikeutta tehdä itse omat päätöksensä. Ainoa este asiakkaan päätäntävällälle on se, että katsotaan asiakkaan päätöksen rikkovan muiden ihmisten oikeuksia ja etuja. (Kyösti 2009, 95.)

3 KEHITYSVAMMAISUUS

Suomen kehitysvammalaki määrittelee kehitysvammaisen henkilön olevan sellainen, jonka kehitys tai henkinen toiminta on estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen tai kasvuiässä saadun sairauden, vian tai vamman vuoksi. Yhtenä vaatimuksena määrittelylle on myös se, ettei henkilö saa minkään muun lain nojalla tarvitsemiaan palveluja. Käytännössä tämän katsotaan sisältävän kaikki yksilön kehityksen aikana sattuvat vaikeat vammat. Vamma määritellään niin, että se on fyysinen tai psyykinen vajavuus, joka rajoittaa pysyvästi suorituskykyä. (Malm ym. 2006, 165.)

Kehitysvammaisuus voidaan määritellä myös tarkoittavan toimintakyvyn huomattavaa rajoitusta. Ominainen piirre kehitysvammaisuudelle on merkittävästi keskimääristä heikompi älyllinen toimintakyky. Tähän sisältyy myös rajoitukset kahdessa tai useammassa adaptiivisten taitojen osa-alueista. Lyhyesti sanottuna älyllisen suorituskyvyn rajoitukset esiintyvät yhdessä adaptiivisten taitojen rajoitusten kanssa. Yksilöl-

lisesti sovellettavia adaptiivisia osa-alueita ovat: kommunikaatio, itsestä huolehtiminen, kotona asuminen, sosiaaliset taidot, yhteisössä toimiminen, itsehallinta, terveys ja turvallisuus, toiminnallinen oppimiskyky, vapaa-aika ja työ. (Kehitysvammaliitto ry 1995, 15.)

Kehitysvammaisella henkilöllä on siis vamma ymmärtämisen- ja käsityskyvyn alueella. Tämä tekee sen, että uuden oppiminen ja käsitteellinen ajattelu on hyvin vaikeaa kehitysvammaiselle henkilölle. Tämä ei ole kuitenkaan este sille, etteivätkö kehitysvammaiset oppisi suurimman osan asioista samalla tavalla kuin muutkin ihmiset. He tarvitsevat kuitenkin oikeanlaista tukea selviytyäkseen joka päiväisessä elämässä. Kehitysvammaisuutta kuvatessa käytetään usein apuna älykkyysosamäärän mittaamista. Älykkyys on kuitenkin vain yksi osa ihmisen persoonallisuutta. Ihmisen luonne rakentuu enemmänkin hänen kasvatuksensa, elämäkokemuksensa, oppimisensa ja elinympäristön perusteella, ei niinkään älykkyudesta. Kehitysvammaiset ihmiset ovat yksilöitä ja he poikkeavat toisistaan taidoiltaan, luonteeltaan ja kyvyiltään. (Malm ym. 2006, 165.)

Kehitysvammaisella ihmisellä on vaikeuksia oppia ja ylläpitää toimia, jotka liittyvät päivittäiseen elämään. Kehitysvammaisuus vaikuttaa huomattavasti kolmeen osa-alueeseen: käsitteelliseen, käytännölliseen ja sosiaaliseen älykkyYTEEN. Älylliset rajoitukset eivät ole kuitenkaan yksistään riittävä peruste kehitysvammaisuuden diagnosoimiseen, vaan rajoitusten on myös johdettava adaptiivisten käyttäytymisen toiminnalliseen heikkenemiseen, jotta voidaan puhua kehitysvammaisuudesta. (Kehitysvammaliitto ry 1995, 15.)

Kehitysvammaisuuteen kuuluvat olennaisesti hermoston ja elimien vammat sekä vauriot. Merkittävin ryhmä kuitenkin ovat hermoston sairaudet, vauriot ja muut toiminnan puutokset ja poikkeavuudet, näitä kutsutaan hermoston kehityshäiriöiksi. Kehitysvammaisuuden kannalta tärkeimmäksi hermoston kehityshäiriöksi katsotaan aivojen kehityshäiriöt, koska niihin liittyy usein älyllisten toimintojen vajavuutta. Tätä kutsutaan älylliseksi kehitysvammaisuudeksi (retardatio mentalis). Termi on maailman terveysjärjestön (WHO) valitsema ja siten yleisesti tunnettu. (Kaski, Manninen & Pihko 2012, 16.)

WHO määrittelee älyllisen kehitysvammaisuuden tautiluokituksen ICD-10:n mukaan. Määrittelyssä sanotaan älyllisen kehitysvammaisuuden olevan tila, jossa henkisen suorituskyvyn kehitys on estynyt tai virheellinen. Kehityksen puutteet nousevat usein esille lapsen kehitysiässä. Puutteet ilmenevät kognitiivisen, kielellisen, motorisen ja sosiaalisten taitojen puolella. Älyllinen kehitysvammaisuus voi ilmetä yksinään tai yhdessä minkä tahansa fyysisen tai psyykkisen tilan kanssa. (Kaski ym. 2012, 16.)

AAIDD (American Association of Intellectual and Developmental Disabilities) määrittelee kehitysvammaisuuden olevan vammaisuutta. Sitä kuvaavat huomattavat rajoitukset älyllisissä toiminnoissa että adaptiivisessa käyttäytymisessä ilmeten käsitteellisessä, sosiaalisissa ja käytännöllisissä taidoissa. Kyseinen vammaisuus tulee saada alkunsa ennen kuin henkilö on 18-vuotias. AAIDD:n määritelmä perustuu toimintakykyyn. Määritelmässä älyllisten toimintojen rajoitukset tulevat ilmi kokonaiskapasiteetin eriasteisina rajoituksina. Kehitysvammainen henkilö pystyy ottamaan vastaan kerralla hyvin vähän informaatiota. Rajoitukset voivat näkyä myös älyllisen työskentelyn hitautena että vaikeutena. Adaptiivisista taidoista puhuessa, puhutaan taidoista joita ihmiset tarvitsevat päivittäin arjessa. (Vernerin www-sivut e. 2017.)

Yleisesti vammaisuutta pidetään helposti sairautena, vaikka vamma ja sairaus ovat erisioita. Esimerkkinä tästä on, että vammaisen ihminen voi sairastaa flunssaa, jolloin hänen todetaan sairastavan. Flunssasta parannuttuaan hän on jälleen terve. Sairauden tuloksena voi syntyä ihmiselle vamma. Sairauden tulee kuitenkin olla sellainen, että se vaurioittaa parantumattomasti tai pitkäksi ajaksi jonkin elimen. Voidaan siis sanoa, että vammaisen vastakohta on siten ei-vammaisen. Verraten, että terve on sairaan vastakohta. (Malm ym. 2006, 9.)

Kehitysvammaisuuden syyt ovat moninaiset, mutta ne voidaan kuitenkin jakaa kolmeen ryhmään pre-, peri- ja postnataalsiin. Prenataaliset syyt liittyvät ennen lapsen syntymää tapahtuviin kehityshäiriöihin. Prenataaliset syiden uskotaan kattavan noin puolet kaikista kehitysvammoista. Prenataalisia syitä ovat sukupuolikromosomien häiriöt, kromosomimuutokset, periytyvät sairaudet, tuntemattomista syistä johtuvat sairaudet ja erilaiset sikiökauden sairaudet. Perinaaliset syyt liittyvät syntymään ja en-

simmäisen kuukauden aikana esiintyviin vammoihin. Vammat voivat tulla esimerkiksi: hapen puutteen, veren pienen sokeripitoisuuden, aikaisen syntymisen tai liian myöhäisen syntymisen vuoksi. (Kaski ym. 2012, 26–27.)

Postnataaliset syyt koskevat syntymän jälkeistä aikaa. Merkittävämpiä syitä ovat tässä ryhmässä keskushermoston infektiot kuten aivokalvontulehdukset. Kehittyvä keskushermosto voi vaurioitua myös kasvuiällä esimerkiksi jonkin onnettomuuden takia tai jopa aivokasvaimen seurauksena. (Kaski ym. 2012, 26–27.) Monessa tapauksessa kehitysvammaan voi yhdistyä myös muita vammoja tai liitännäissairauksia. Yleisempiä niistä ovat erilaiset aistivammat, epilepsia, autismin kirjon häiriöt ja dementiaa aiheuttava Alzheimerin tauti. Kehitysvamman aste vaikuttaa liitännäissairauksien todennäköisyyteen, mitä vaikeammasta kehitysvamman asteesta on kyse, sitä luultavammin henkilöllä on muita vammoja tai liitännäissairauksia. (Vernerin www-sivut f. 2017.)

Vammaisuuden määrittelytavat ovat muuttuneet ja tulevat muuttumaan yhteiskunnan tilanteen mukaan. Merkityksellisen kuitenkin on se, onko ihminen fyysisesti vammaisen tai kehitysvammaisen. Tärkeintä on nähdä, että vammaisen on yksilö omine ainutlaatuisine piirteineen. Täten häntä ei voida täydellisesti kuvata minkäänlaisen määrittelyn avulla. Vamma on ihmisessä vain yksi ominaisuus, eikä se ole edes välttämättä tärkeä asia. Määrittely kuitenkin auttaa häntä saamaan apua omiin erityistarpeisiinsa ja pääsemään osalliseksi palveluihin tai yhteiskunnan tukitoimiin. (Malm ym. 2006, 9-12.)

3.1 Kehitysvammaisuuden diagnosointi

Suurin osa kehitysvammoista todetaan lapsuudessa. Kehitysvammaisuuteen viittaavia kehityshäiriöitä voidaan todeta myös jo raskauden aikana erilaisilla tutkimuksilla. Tutkimuksien avulla voidaan havaita mahdollisia kromosomipoikkeavuuksia ja perinnöllisiä sairauksia. Diagnoosin antamisen ajankohtaan vaikuttaa hyvin paljon sen, kuinka suuresta kehitysvammaisuuden tasosta on kyse. Mitä vaikeammasta vammasta on kyse sitä aikaisemmassa vaiheessa kehitysvammaisuus todetaan. (Malm ym. 2006, 166.) Lievän kehitysvammaisuuden piirteet alkavat useimmiten näkyä lapsella vasta kouluikänsä kynnyksellä. (Kaski ym. 2012, 25.)

Kehitysvammaisuuden diagnosoinnin tekeminen vie paljon aikaa ja on monivaiheinen prosessi. Diagnoosia ei anneta yhden tutkimus tai testaus-kerran perusteella. Kehitystä tulee seurata pidemmän aikaa laaja-alaisesti ja monesta eri näkökulmasta. Näin voidaan seurata kehityksen etenemistä elämän eri osa-alueilla. Diagnostointi toteutetaan moniammatillisena yhteistyönä, jossa ovat mukana esimerkiksi sosiaalityöntekijä, lääkäri, psykologi, opettajat, terapeutit, kasvattajat sekä vanhemmat ja muu lähipiiri. (Vernerin www-sivut g. 2017.)

Kehitysvamma diagnoosin teko perustuu kolmeen kriteeriin. Nämä kriteerit kuvastavat älyllisen toimintakyvyn tasoa, adaptiivisten taitojen tasoa ja kronologista ikää tilan ilmaantuessa. Ensimmäinen kriteeri on älyllisen toimintakyvyn taso. Arvioidessa toimintakykyä tämän perusmitta on standardoidussa älykkyystestissä saatu älykkyysosamäärä (ÄO). ÄO:n on oltava 70–75 tai alhaisempi, jotta voidaan puhua kehitysvammaisuudesta. Ensimmäinen kriteeri täyttyy, kun on todistettu älyllisen toimintakyvyn tason olevan merkittävästi keskitasoa heikompi. (Kehitysvammaliitto ry 1995, 35–48.)

Toinen vaatimus kehitysvammaisuuden määritelmään on adaptiivisten taitojen rajoitus. Rajoituksia on esiinnyttävä vähintään kahdella tai useammalla yksilöllisesti sovellettavalla adaptiivisten taitojen osa-alueella. Näin voidaan todeta sen vaikuttavan toimintakykyyn selkeästi ja pystytään myös vähentämään diagnoosivirheen todennäköisyyttä. Adaptiiviset taidot vastaavat kahta peruskäsitettä: henkilökohtainen riippumattomuus ja sosiaalinen vastuu. Adaptiivinen käyttäytyminen korostaa päivittäistä selviytymistä, toimia joilla ihmiset huolehtivat itsestään ja miten olet muiden ihmisten kanssa vuorovaikutuksessa. (Kehitysvammaliitto ry 1995, 50–51.)

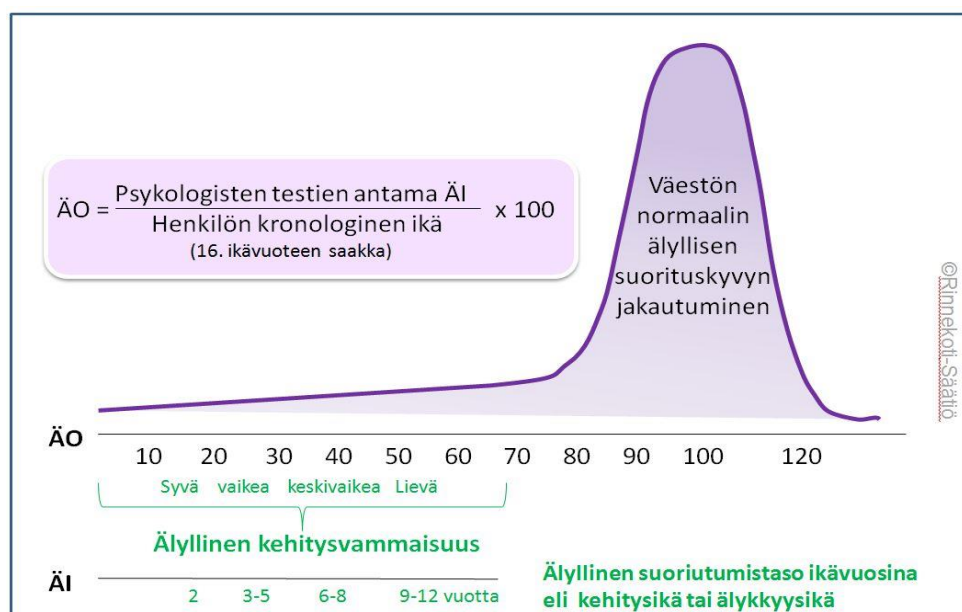
Kolmas kriteeri on alkamisikä. Kehitysvammaisuuden tulee käydä ilmi ennen 18 vuoden ikää. Suomen laissa ei ole tarkkaa määrittelyä siitä, mikä on yläraja kehitysvammaisuuden alkamisiälle. Älyllinen suorituskkyky voi heikentyä myös täysi-ikäisyyden jälkeen, mutta silloin yleensä puhutaan dementiasta eikä kehitysvammaisuudesta. (Kaski ym. 2012, 17.)

Kehitysvammadiagnoosin varmistuttua aletaan pohtimaan, minkälaisia palveluja tai tukitoimia lapsi tarvitsee. Tämän pohjalta lapselle tehdään kuntoutussuunnitelma sekä

huolto-ohjelma, jonka teon lähtökohtana ovat lapsen tarpeet. AAMR kokee tärkeäksi toimintakyvyn ja tukitoimien tasapainon. Jos nämä eivät ole tasapainossa, voi liiallinen tuki aiheuttaa opittua avuttomuutta ja liian vähäinen tuki taas sen ettei kuntoutuksen tavoitteisiin päästä. Henkilökohtainen, tarpeenmukainen tuki ja palvelut auttavat kehitysvammaista ihmistä elämään ns. ”hyvää elämää”. Tuolloin ihminen elää mahdollisimman itsenäistä elämää yhteiskunnan tasa-arvoisena jäsenenä. (Malm ym. 2006, 165–166.)

3.1.1 Älyllisen kehitysvammaisuuden vaikeusasteen luokittelu

Luokittelun teon perustana on älykkyydosamäärä (ÄO) on em. psykologisin testein saatu älykkyyssikä (ÄI) jaettuna oikealla iällä; tästä saatu osamäärä kerrotaan 100:lla kokonaisluvun saamiseksi. Tavallisesti lapsen älykkyyssikä vastaa hänen oikeaa ikäänsä. Kyseisen luokittelun perusteella älyllisesti kehitysvammaisia ovat ne, joiden älykkyydosamäärä on alle 70. Luokituksessa on mahdollista erotella normaalista käytöksestä huomattavasti poikkeavan, huomiota tai hoitoa vaativan käytöksen. Älylliset kyvyt ja sosiaalinen sopeutumiskyky yleensä muuttuvat ajan saatossa, ja tila voi kohota opiskelun ja kuntoutuksen myötä. WHO:n tautiluokitus velvoittaa, että älyllisen kehitysvammaisuuden asteen luokittelu pohjautuu sen hetkiseen toimintakykyyn. (Kaski ym. 2012, 17-18.)

Kuva 1. Älykkyydosamäärä (ÄO) & Älykkyyssikä (ÄI). (kvteitopankin www-sivut 2017)

Lievä, keskivaikea, vaikea ja syvä kehitysvammaisuus ovat älyllisen kehitysvammaisuuden luokituksen käsitteitä. Luokittelun tarkoitus on kuvata ihmisten terveydentilaa ja siihen liittyviä aiheita, piirteitä ja tarpeita. Ihmistä ei pidä saattaa tilanteeseen jossa häntä kuvataan ainoastaan hänellä olevien vammojen, toimintarajoitteiden tai osallistumisen esteiden johdettujen käsitteiden avulla. (Kaski ym. 2012,18.)

3.2 Kehitysvammaisen asuminen

Lain mukaan asumispalvelujen järjestämisvelvollisuus on kuntien vastuulla. On arvioitu, että Suomessa on noin 35 000 – 40 000 kehitysvammaista, jotka tarvitsevat apua ja tukea asumiseensa. Olennaiseksi asioiksi asumisen kannalta katsotaan olevan arjen sujuminen, osallistuminen ja itsemääräämisoikeus. Nämä edellä mainitut asiat ovat myös keskeisiä asumispalvelujen suunnittelun, toteutuksen ja arvioinnin kriteerejä. (Harjajärvi, Kairi, Kuusterä & Miettinen, 2009, 4-12) Vammaisilla ihmisillä, jotka tarvitsevat asumispalveluja, on mahdollisuus valita monesta eri asumismuodosta itsellensä paras vaihtoehto. Asumispalvelut on jaettu palvelutarpeen mukaan vähäisestä tuesta vaativaan apuun. (Niemelä & Brandt 2008, 37.)

YK:n uuden vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus velvoittaa Suomea kehittämään yksilöllistä asumista ja tukipalveluja kehitysvammaiselle yksilölle. Valtion tulee varmistaa, että vammaisilla ihmisillä on mahdollisuus valita oma asuinpaikkansa, - muotonsa ja asuinkumppaninsa, kuten muillakin ihmisillä. Palvelevat asuntoratkaisut ja oikeat tukipalvelut luovat kehitysvammaisille henkilöille mahdollisuuden turvalliseen asumiseen ja täyspainoiseen elämään. Asumisen järjestäminen tulee tehdä ajan kanssa ja asiakkaan tarpeet huomioiden. Asuminen voidaan järjestää asunnossa, asuntojen muodostamassa ryhmässä, ryhmäkodissa tai palveluasumisyksikössä. (Niemelä & Brandt 2008, 3-32.)

Perinteisesti kehitysvammaisten asuminen on jaoteltu kolmeen erilaiseen asumisen käsitteeseen. Nämä kolme käsitettä ovat autettu, ohjattu ja tuettu asuminen. Autettu asuminen on suunnattu henkilöille, jotka tarvitsevat paljon apua ja tukea elämäänsä. Henkilökunta on autetussa asumisessa ympärivuorokauden paikalla. Ohjatussa asumisessa taas yövalvonnan tarvetta ei ole, mutta ohjatussa asumisessa oleva henkilö tarvitsee

silti apua ja tukea päivittäin. Käytännössä autettu ja ohjattu asuminen on ryhmäasumista. Tuetussa asumisessa henkilöllä on oma koti, johon hän saa tukea. (Kehitysvammaliiton www-sivut, 2018.)

Sosiaalihuoltolaissa (ShL 17 §) asumispalvelut on katsottu kuuluvan sosiaalipalveluihin. Sosiaalipalveluiden järjestämisestä vastuussa on kunta. Kunnan tulee myös huolehtia kehitysvammaisten erityishuollosta ja vammaispalveluista säädösten mukaisesti. Kunnan tulee lisäksi järjestää asumispalvelut kaikille laissa määritellyille henkilöille heidän vammaisuutta edellyttämät tarpeet huomioon ottaen. Sosiaalihuoltolain nojalla annettavilla asumispalveluilla tarkoitetaan palvelu- ja tukiasumisen järjestämistä, ja asumispalveluiden antamista henkilöille, jotka eivät tule toimeen ilman apua tai tukea asunnon tai asumisensa järjestämisessä (ShL 22 ja 23 §). (Niemelä & Brandt 2008, 20.)

3.3 Tuettu asuminen

Tukiasuminen on kuntouttava, omatoimista suoriutumista tukeva asumismuoto kehitysvammaisille henkilöille, jotka tarvitsevat tukea vuokralaisuuteeseen. Tukiasumisessa asutaan omassa kodissa johon asukas saa apua oman tarpeensa mukaan. Asunnot ovat yleensä sosiaalitoimen tai yksityisen palvelun tarjoajien omistuksessa. Tuetun asumisen piirissä asuvat yleensä lievästi kehitysvammaiset henkilöt, joiden kyvyt riittävät varsin itsenäiseen elämään. Asunnossa asukas huolehtii itse asuntonsa päivittäisestä kunnossapidosta ja siivouksesta. Asukas pystyy myös hyvin pitkälti hoitamaan itse esimerkiksi ruokailunsa ja ostoksensa, mutta voi tarvita näissä suunnittelu apua. Raha-asiat ja yllättävät tilanteet ovat niitä asioita, joissa lievästi kehitysvammaisen usein tarvitsee apua ja tukea muilta ihmisiltä. (Niemelä & Brandt 2008, 38–39.)

4 TUTKIMUS ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUDESTA PERÄSIMENTIEN JA LÄNSILIINAN TUETUSSA ASUMISESSA OHJAAJIEN NÄKÖKULMASTA

Opinnäytetyöni tarkoitus oli tutkia ohjaajien näkökulmaa kehitysvammaisten itsemääräämisoikeuteen. Miten ohjaajat näkevät itsemääräämisoikeuden toteutumisen, miten sitä voidaan heidän mielestään tukea ja mitä haasteita sen toteuttamisessa on heidän yksiköissään tuetun asumisen osalta. Pyrin tutkimuksellani myös löytämään kehittämiskohteita itsemääräämisoikeuden tukemiseen arjessa enemmän.

Opinnäytetyöni tutkimuskysymykset ovat:

1. Miten ohjaajat näkevät itsemääräämisoikeuden toteutumisen?
2. Miten ohjaajat pystyvät tukemaan itsemääräämisoikeuden toteuttamista?
3. Mitä ongelmia itsemääräämisoikeuden toteuttamisessa on?

4.1 Tutkimusmenetelmät

Käytin opinnäytetyössäni tutkimusmenetelmänä laadullista tutkimusta. Tutkimukseni tekee laadulliseksi se, että tutkin itsemääräämisoikeutta ohjaajien näkökulmasta, käytin teemahaastattelua aineistokeruumenetelmänä ja tutkittavien henkilöiden otanta oli pieni. Tutkimuksessani esiintyy siis laadulliselle tutkimukselle ominaiset piirteet.

Laadullinen eli toisin sanoen kvalitatiivinen tutkimus ymmärretään yksinkertaisimmillaan aineiston ja analyysin muodon kuvaukseksi. Sillä tarkoitetaan myös pyrkimystä ymmärtämään tutkittavaa ilmiötä. (Eskola & Suoranta 1998, 13–16.) Laadullisella tutkimuksella ei ole tarkoitus tähdätä numeraaliseen tiedon saamiseen, kuten kvantitatiivisessa eli määrällisessä tutkimuksessa. Laadullinen tutkimus on nimenomaan sitä, mikä jää numeraalisen tiedon jälkeksi. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 24.) Laadullisen tutkimuksen kannalta keskeisiä tutkittavia asioita usein ovatkin kokemukset, näkökulmat, ajatukset ja tunteet. Laadullisella tutkimuksella yritetään vastata kysymyksiin miksi, millainen ja miten. (Eskola & Suoranta 1998, 13–16.)

Oikeastaan kumpikaan tutkimusmenetelmä ei ole täysin puhtaasti aineistolähtöistä tai teorialähtöistä. Näitä tutkimusmuotoja ei tulisi pitää toistensa vastakohtina tai toisensa

poissulkevinä. Molempien päättelymuotojen ja tutkimusmuotoja tarvitaan ja toisinaan myös samassa tutkimuksessa. (Tietoarkiston www-sivut a. 2017) Yhtenäinen piirre tutkimuksille on samojen tutkimusmenetelmien käyttö. Esimerkiksi haastattelua voidaan käyttää aineistokeruumenetelmänä laadullisessa että määrällisessä tutkimuksessa. Haastattelulla kerättyä aineisto on myös mahdollista analysoida laadullisesti että määrällisesti. (Eskola & Suoranta 1998, 13–16.)

Tutkimusongelma voi muotoutua laadullista tutkimusta tehdessä uudelleen. Tämä tarkoittaa osittain sitä, että laadullisella menetelmällä voidaan saavuttaa ilmiöiden prosessiluonne. Tulkinta jakaantuu koko tutkimusprosessiin eikä aina ole helppoa jakaa tutkimusprosessia toisiaan seuraaviin vaiheisiin. Laadullisessa tutkimuksessa tutkittavien otanta on usein pieni, koska tutkimuksen tarkoituksena on analysoida aineistoa tarkasti ja sanallisesti. Aineiston tieteellisyyden kriteeriksi katsotaan olevan nimenomaan laatu eikä määrä. (Eskola & Suoranta 1998, 16–18)

Laadullisen tutkimuksen lähtökohtana on sen myöntäminen, että tutkija on tutkimuksensa keskeinen tutkimusväline. Laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa tutkijalla onkin keskeinen merkitys. Tutkimukset sisältävät tutkijan omaa pohdintaa ja ovatkin usein henkilökohtaisempia kuin muut tutkimukset. Laadullisessa tutkimuksessa arvioitaessa luotettavuutta on huomioitava koko tutkimusprosessi eikä pelkästään tutkimustulokset. (Eskola ym. 1998, 211.)

4.2 Teemahaastattelu

”Suomen kielessä tutkimuksen tiedonkeruutapaa, jossa henkilöiltä kysytään heidän omia mielipiteitään tutkimuksen kohteesta ja vastaus saadaan puhutussa muodossa, nimitetään haastatteluksi. Haastattelu on ennen kaikkea käsitteisiin, merkitykseen ja kieleen perustuvaa toimintaa” (Hirsijärvi & Hurme 2008, 41). Haastattelu on yksi käytetyimpiä tiedonkeruumuotoja ja sen katsotaan olevan monipuolinen menetelmä. Tämän vuoksi se soveltuu erilaisiin tarkoituksiin. Haastattelua on mahdollista käyttää lähestulkoon kaikkialla ja sen avulla on mahdollista myös saada selville syvällistä tietoa, mikä ei välttämättä muilla keinoilla tulisi ilmi. Menetelmänä haastattelu perustuu

kielelliseen vuorovaikutukseen. Haastattelu kuvataan yksinkertaisesti olevan keskustelu, jolla on tarkoitus. Haastattelua tehdessä toinen henkilö kuuntelee ja toinen puhuu. Haastattelun ja keskustelun suurena erona on se, että haastattelu tähtää informaation keräämiseen ja se on ennalta suunniteltua päämäärähakuista toimintaa. (Hirsijärvi & Hurme 2008, 11–42)

Tiivistäen haastattelua luonnehtivat seuraavat viisi piirrettä ja nämä katsotaan olevan haastattelun ideaaleja:

1. Haastattelu on suunniteltu ennalta ennen toteutusta ja se perustuu tutkimuksen teoriaan.
2. Haastattelun alkuunpanija on haastattelijä ja hänen tehtävänsä on ohjata haastattelua.
3. Yleensä haastattelijan tulee motivoida haastateltavaa sekä pitämään yllä hänen mielenkiintoaan haastattelussa.
4. Haastattelijan tulee tietää oma roolinsa, haastateltava oppii omansa haastattelun aikana.
5. Haastateltavan on koettava voivansa luottaa siihen, että annetut tiedot käsitellään luottamuksellisesti. (Tietoarkiston www-sivut b. 2017)

Teemahaastattelu on puolistrukturoitu haastattelumenetelmä. Sen katsotaan olevan puolistrukturoitu, koska haastattelun aihepiirit ja teema-alueet ovat kaikille haastateltaville samat. Haastattelijalla on kuitenkin valtaa vaihtaa kysymysten järjestystä ja niiden sananmuotoa halutessaan, mutta kysymyksen muoto tulee säilyä samana kaikilla haastateltaville. Ominaista puolistrukturoidulle haastattelulle on, että vastauksia kysymyksiin ei ole rajattu vastausvaihtoehtoihin, vaan haastateltava voi vastata omin sanoin kysymykseen. Itse teemahaastattelun nimi kertoo jo mikä haastattelussa on oleellista. Se ei ole yksityiskohtaiset kysymykset vaan teemat joiden varassa haastattelu etenee. Se mahdollistaa pääosin tutkijan näkökulmasta vapautumisen ja tuo tutkittavien äänen kuuluviin. Teemahaastattelu tuo lähemmäksi niitä merkityksiä, joita ihmiset antavat ilmiöille ja tapahtumille. (Hirsijärvi & Hurme 2008, 28–48)

4.3 Tutkimusaineisto hankinta

Opinnäytetyöni on laadullinen tutkimus, jonka toteuttamismuodoksi valitsin haastattelun. Koin sen olevan aiheeni kannalta luotettavin menetelmä hankkia tarvittava tieto, koska halusin saada työntekijöiltä kokemusperäistä tietoa. Tutkimus pohjautuu kuitenkin ohjaajien näkökulmaan, kokemuksiin ja mielipiteisiin itsemääräämisoikeuden toteutumisesta omassa yksikössä. Valitsin tutkimuksen menetelmäksi teemahaastattelun, koska en halunnut rajata haastattelua tiettyihin kysymyksiin, vaan antaa ohjaajille mahdollisuuden kertoa valitsemieni teemojen avulla omia kokemuksiaan itsemääräämisoikeuden toteutumisesta arjessa. Lisäksi pidin läsnäoloani tärkeänä, jotta tarvittaessa pystyin esittämään tarkentavia kysymyksiä aiheeseen liittyen. Näin sain minimoitua mahdollisia väärinkäsityksiä ja –ymmärrysten riskiä molemmin puolin. Itsemääräämisoikeus on laaja aihe, joten pystyin haastatteluilla varmistamaan, että sain vastaukset haluamiini asioihin.

Pohdin pitkään haastateltavien ohjaajien lukumäärää, koska halusin kerätä mahdollisimman paljon kokemuksia, mutta haastattelujen aikaa vievyys loi haasteita niiden toteutukselle. Päädyin kuitenkin haastattelemaan kuutta ohjaajaa kahdesta eri tuettua asumista järjestävistä yksiköistä. Valitsin tutkimukseni kohteeksi kyseiset yksiköt koska, olen itse suorittanut aiemmin työharjoittelun toisessa yksikössä. Yksiköiden etu oli se, että ne olivat saman organisaation alla, joten koin mielenkiitoiseksi nähdä poikkeavatko ohjaajien mielipiteet itsemääräämisoikeuden toteutumisesta yksiköittäin. Halusin myös liittää tutkimukseeni toisen samantapaisen yksikön kattavamman tiedon saamiseksi ja tutkimuksen luotettavuuden lisäämiseksi.

Olin itse yhteydessä työharjoittelupaikkani yksikköön ja kerroin heille että haluaisin tehdä heille opinnäytetyön. Pohdin yhdessä ohjaajien kanssa tarvetta opinnäytetyölle ja sen aiheita. Aiheeksi nousi itsemääräämisoikeus ja omasta aloitteestani ohjaajien näkökulma. Olin yhteydessä molempiin yksiköihin ja sain sovittua ohjaajien kanssa haastatteluajat aineistonkeruuseen tutkimustani varten.

Haastateltavien vastaajien ikä oli 26–58 vuoden välillä ja haastateltavien koulutustasut ja työkokemus poikkesivat toisistaan. Yleisin koulutus oli sosionomi AMK ja muita koulutuksia olivat sairaanhoitaja AMK ja kehitysvammaistenohjaaja. Toisilla saattoi

olla myös opiskeltuna muita sosiaali- ja terveystalouden ammattitehtäviä ennemminkin kuten lähihoitaja. Kaikki paitsi yksi (sairaanhoitaja) työskentelivät ohjaajan ammattinimikkeellä. Sairaanhoitaja poikkesi ohjaajasta lääkehoidollisen vastuunsa vuoksi, mutta päivittäinen työ oli pitkälti samaa kuin ohjaajilla. Ohjaajien työkokemus vaihteli myös sosiaali- ja terveystaloudella, osa oli työskennellyt ennen mm. kouluissa, samantapaisessa yksikössä, lastensuojelussa, hoivakodissa ja erilaisissa asumisyksiköissä. Työkokemuksista alalta löytyi alle puolesta vuodesta – kahteenkymmeneen kahdeksaan vuoteen. Yli puolet haastateltavista ovat olleet yksiköissä töissä jo niiden perustamisesta asti.

Haastatteluja tehdessäni halusin haastattelutilanteesta mahdollisimman luontevan jotta en tehnyt haastattelun aikana muistiinpanoja vaan nauhoitin haastattelut puhelimeeni, josta myöhemmin litteroin ne. Kysyin nauhoittamiseen luvan ohjaajilta suullisesti ennen haastattelun alkua. Kerroin myös, että nauhoitukset poistetaan analysoinnin jälkeen ja ettei kukaan ulkopuolinen tule nauhoitusta kuulemaan. Haastattelut olivat noin puolen tunnin mittaisia. Tein Peräsimentillä kaksi haastattelua ja Länsiliinassa neljä. Halusin haastatella ohjaajia erikseen, koska koin näin saavani paremman käsityksen siitä mitä ohjaajat itse ajattelevat itsemääräämisoikeudesta ja sen toteutumisesta. En mainitse opinnäytetyössäni haastateltavien nimiä yksityisyyden säilyttämiseksi.

Teemahaastattelun periaatteen mukaisesti tein haastattelua varten rungon (liite 1) asioista, joista halusin keskustella haastateltavien kanssa. Keskusteluaiheeni muodostivat neljä erilaista teemaa: ohjaajien työnkuva, itsemääräämisoikeus, itsemääräämisoikeuden haasteet ja itsemääräämisoikeuden tukeminen sekä vaikutusmahdollisuudet.

Aloitin haastattelujen teon Peräsimentien tukiasumisesta. Peräsimentien tuetussa asumisessa asiakkaat asuvat tavallisessa seitsemän kerroksisessa kerrostalossa. Asiakkaat asuvat omissa asunnoissaan ja heidän on mahdollista saada asuntoonsa yksilöllistä tukea omien tarpeidensa mukaan. Asuntoja on mahdollista saada kahdesta eri rapusta. Peräsimentien henkilökuntaan kuuluu kaksi ohjaajaa ja esimies. Esimies työskentelee 50 % ajastaan Peräsimentien tukiasumisessa ja toiset 50 % ajastaan Länsiliinan tukiasumisessa. Ohjaajien toimisto sijaitsee samassa rakennuksessa kuudennessa kerrok-

nessa, josta asiakkaiden on mahdollista saada apua arkipäivisin. Jos asiakkaille ilmenee tarve saada apua öisin, heillä on mahdollisuus ottaa yhteyttä käytävä puhelimella asumisyksikkö Länsiliinaan, jossa on ohjaajia paikalla ympärivuorokauden.

Asiakkaalla on mahdollisuus tehdä halutessaan henkilökunnan kanssa yksilöllinen viikko-ohjelma, josta hän näkee viikon tapahtumat. Viikko-ohjelma voi sisältää esimerkiksi ruuanlaittoa, erilaisten kodinhoitojen opettelua ja lääkehuoltoa. Lisäksi asiakkaalla on mahdollista saada tukea ja ohjausta sosiaalisten suhteiden ylläpitoon ja asiointikäynteihin, kuten lääkärikäynteihin ja ostosreissuihin. Peräsimentien asiakas-kunta koostuu lievästi ja keskivaikeasti kehitysvammaisista ja henkilöistä joilla on neuropsykiatrisia erityisvaikeuksia. Nämä erityisvaikeudet voivat esimerkiksi esiintyä oppimisessa, ymmärtämisessä ja kommunikoinnissa. Osa asiakkaista voi myös tarvita tukea toiminnanohjauksessa.

Länsiliinan yksikössä on mahdollista asua kerrostalossa (tukiasumisessa) tai kaksikerroksisessa luhtitalossa (autettua asumista), jossa on paikalla ympärivuorokautinen henkilökunta. Asiakkaalla on mahdollisuus päättää omien tarpeidensa mukaan itselleen sopiva asumismuoto asumisyksikön ja tukiasumisen väliltä. Asiakkaalla on myös mahdollisuus asua yksin tai soluasunnossa yhdessä toisen asiakkaan kanssa. Länsiliinan palvelut on tarkoitettu erityisryhmiin kuuluville aikuisille. Länsiliinassa henkilökunta on paikalla vuorokauden ympäri, joten tukea ja ohjausta on aina saatavilla. Henkilökunnan toimisto sijaitsee kerrostalon ensimmäisessä kerroksessa.

Länsiliinan henkilökuntaan kuuluu sairaanhoitaja, ohjaajia, hoitajia ja esimies. Länsiliinan asiakkaille laaditaan yksilöllinen suunnitelma. Se sisältää asiakkaan tärkeimmät asiat ja tavoitteet, joita asiakas on itselleen asettanut. Lisäksi suunnitelmaan kirjataan keinoja, miten asiakas voi saavuttaa tavoitteensa. Asiakkaalla on mahdollisuus tehdä yhdessä henkilökunnan kanssa yksilöllinen viikko-ohjelma, joka kertoo viikon tapahtumat. Henkilökunta pyrkii myös järjestämään asiakkaalle työtoimintaa tai opiskelua kodin ulkopuolella. Lisäksi henkilökunta tukee ja ohjaa asiakasta pitämään yllä sosiaalisia suhteita, joita asiakkaalla on.

4.4 Aineiston analysointi

Purin kännykälläni nauhoittamani haastattelut ensin kirjalliseen muotoon litteroimalla haastattelut sanatarkasti. Aineistoa oli paljon joten poistin haastatteluista osiot, jotka eivät mielestäni olleet merkityksellisiä tutkimukseni kannalta. Näin sain ainestoa kaivennettua ja merkitykselliset asiat nousivat paremmin esille. Lopuksi jaoin jäljellä olevan tiedon valitsemiini teemoihin.

Tein analysoinnin neljän valitsemani teeman pohjalta. Ensimmäiseksi teemakseni valitsin ohjaajien työnkuvan yksiköissä, johon sisällytin ohjaajien vastuun asiakkaista. Toiseksi teemaksi nousi itsemääräämisoikeus ja lakimuutos, joka sisältää työntajien antaman koulutuksen siihen liittyen. Loput teemat ovat itsemääräämisoikeuden haasteet ja itsemääräämisoikeuden tukeminen ja - kehittäminen.

5 TUTKIMUKSEN TULOKSET

5.1 Ohjaajien työnkuva

Peräsimentien ohjaajat kokivat työnkuvansa olevan asiakkaan arjen tukemista ja ohjaamista, siten että asiakas hallitsee itse omaa elämäänsä ohjaajien avustuksella. Länsiliinan ohjaajat kokivat myös työnkuvansa olevan asiakkaan arjen tukemista ja ohjaamista sanan mukaisesti. Molemmissa yksiköissä nousivat myös esille miten asiakkaita arjessa konkreettisesti tuetaan ja ohjataan. Ohjaajat voivat ohjata asiakasta mm. siivouksessa, ruuanlaitossa, pyykinpesussa tai hakemusten teossa Kelaan. He voivat asiakkaan tahtoa olla myös mukana hoitamassa asiointikäyntejä kuten olla asiakkaan mukana lääkärissä tai vaikka maistraatissa. Yhteiseksi asiaksi nousi myös kirjaaminen järjestelmä Efficaan. Se koettiin tärkeäksi osaksi ohjaajan työtä. Ohjaaja joka oli, juuri siirtynyt Peräsimentieltä Länsiliinan yksikköön koki työnkuvan olevan hyvin pitkälti samanlainen molemmissa yksiköissä.

”Tukee asiakkaan arkee siten että asiakas itse hallitsee sitä omaa elämäänsä ohjaajien avustuksella”

”No me ohjataan sanan mukaisesti eli ei oo hoitotoimenpiteitä eikä tavallaan semmosta auttamista. Vaan nimenomaan ohjaamista ja tukemista arjessa”

Länsiliinan yksikössä nousi esille myös asiakkaiden henkisen tuen tarve. Ohjaajien työnkuvaan kuului myös asiakkaiden tukeminen keskustelujen muodossa. Työnkuvan katsottiin myös kattavan periaatteessa kaikki toiminnot, joita ihmisen arjessa on. Sairaanhoidajan työnkuvaan kuului lisäksi lääkeasioista vastaaminen ja ohjaaminen asiakkaille sekä lääkärikäynneistä ja lääkeasioista vastaaminen.

Kysyttäessä ohjaajan vastuuta asiakkaasta Peräsimentien ohjaajat kokivat heidän vastuullaan olevan asiakkaan hoidosta, kuntoutuksesta ja turvallisuudesta huolehtiminen. Näihin asioihin koettiin sisältyvän paljon asioita ja toinen ohjaajista koki kuntoutuksen olevan nimenomaan elämää itsessään.

”Niihin hän ni sisältyy aika paljon, et jos ajattelee sitä et kuntoutus on sitä elämää, elämää itessään. Ethän pystyy asumaan tämmöses tuetus asumises mahdollisimman pitkään iästään, kunnosta riippumatta periaattees.”

Länsiliinan ohjaajat kokivat olevansa vastuussa asiakkaan turvallisuudesta, arjen sujuvuudesta, toimintakyvyn ylläpitämisen tukemisesta, lääkkeiden antamisesta, tuki-käynneistä ja kokonaisvaltaisesta hyvinvoinnista. Osa-alueet ja mielipiteet vaihtelivat jonkin verran ohjaajien välillä, mutta turvallisuus nousi useammalla ohjaajalla esille. Ohjaajat toivat ilmi myös asiakkaiden omaa vastuuta kyseisissä osa-alueissa. Asiat eivät ole pelkästään ohjaajien vastuulla, vaan myös asiakkaiden. Asiakkaat kuitenkin hoitavat hyvin pitkälle omia asioitaan. Ohjaajat totesivat heidän pystyvänsä täyttämään asioista vain oman osuutensa, asiakkaiden osuuteen he eivät voi vaikuttaa.

”Olemme vastuussa tietysti ihan tästä niinku heidän turvallisuudesta ja sitten hyvinvoinnista. He ovat tietysti paljon vastuussa omista asioistaan ja saavat päättää. Mut et me kuitenkin viime kädessä varmistetaan, se et toteutuu hee hyvinvointi”

”Onha se siten voishan sen asian kiteyttää, ku se on aika iso juttu kuten sateenvarjo, mut sit sillee et toimintakyky” Asiakkaiden kohdalla et ei me niinkään vastata siitä vaan enemmänki et me tuetaan heitä sen niinku ylläpitämisessä.”

5.2 Itsemääräämisoikeus ja lakimuutos

Peräsimentien ohjaajat kokivat itsemääräämisoikeuden tarkoittavan sitä, että saa itse päättää omasta elämästään ja siihen liittyvistä asioista. Länsiliinan ohjaajat katsoivat sen tarkoittavan sitä, että saa itse päättää omista asioistaan ja omaan elämäänsä liittyvistä asioista. Tämän nähtiin myös olevan kaikkien perusoikeus. Ohjaajat liittivät asian automaattisesti omaan ammattiinsa ja tarkastelivat asiaa ohjaajan näkökulmasta.

”Se tarkoittaa sitä, että asiakas päättää omasta elämästään. No mulle tulee tottakai heti niinku se liittyy niinko ammattiin. Niinko, mä liitän sen automaattisesti sen asiakaisiin, mut kyllähän se liittyy iha kehekä muuhu vaan”

”Siis iha niinku perusoikeutta, kerta kaikkiaan siis sitä”

Ohjaajilta kysyttiin mitä itsemääräämisoikeus tarkoittaa asiakasta ajatellen. Ohjaajat kokivat sen tarkoittavan, että asiakkaat saavat itse päättävät omista asioistaan. Peräsimentieltä todettiin asiakkaan saavan päättää elämästään niin pitkälle, kuin hän on vain kykeneväinen. Länsiliinan ohjaajat avasivat asiaa hieman enemmän. Asiakkaalle annetaan mahdollisuus päättää omista asioistaan eivätkä ohjaajat tee päätöksiä asiakkaitensa puolesta vaan heidät otetaan kaikkeen mukaan. Ohjaajat pyrkivät siihen, että asiakkaiden annetaan vaikuttaa omaan elämäänsä niin pitkälle kuin se vain on mahdollista. Aina asiakas ei kuitenkaan pysty päättämään aivan kaikesta elämässään, mutta silloin ohjaajat tukevat asiakasta niissä asioissa joissa hän ei itse pysty päättämään.

”No siis heille annetaan se mahdollisuus päättää. Ei niinku tehdä asioita, ei tehdä asioita heidän puolesta eikä tehdä päätöksiä puolesta, vaan otetaan asiakas mukaan kaikkeen ja pyritään antaa hänelle mahdollisuus vaikuttaa siihen omaan elämäänsä niin pitkälle, kun se vaan on mahdollista”

Hyvinä puolina itsemääräämisoikeudessa Peräsimentien ohjaajat pitivät, sitä että ihminen saa itse päättää omista asioistaan, itsemääräämisoikeus tuo tasa-arvoa ja asiakkaat kokevat että heitä kuunnellaan ja että heillä on päätösvalta elämästään. Länsiliinassa nousi myös esille päättäminen omasta elämästä, tasa-arvosta ja yhtäläisistä oikeuksista kaikkien ihmisten välillä. Pidettiin myös hyvänä sitä, että asiakkaat nähdään täysvaltaisina Suomen kansalaisina. Hyvänä nousi myös oppi omista päätöksistä ja niiden tuomista seurauksista.

”Mun mielestä siin o semmonen hyvä et sit, nää asiakkaat mä ajattelin et he kokee et paremmin heit kuunnellaan ja heillä on se päätösvalta”

”Onhan se hyvä et saa itse päättää asioistaan. Niiku muutki ihmiset et on samat oikeudet ja sitte et onha se asiakkaat tyytyväisempiä ku he saa itse päättää asioistaan. Et ollaan kaikki samanarvoisia ja olisha se kamalaa jos me päätettäisiin kaikki mitä toinen tekee”

Peräsimentien ohjaajilta kysyttiin toteutuuko heidän mielestään asiakkaiden itsemääräämisoikeus heidän yksikössään. Peräsimentien ohjaajien mielestä heidän yksikössään itsemääräämisoikeus toteutuu hyvin. Tätä perusteltiin sillä, että asiakkaat pystyvät elämään tosi itsenäistä elämää yksikössä.

”Mää näkisin et meil toteutuu hyvin. Tottakai aina on varmaa tsempattavaa”

Länsiliinan ohjaajien mielestä tukiasumisen puolella itsemääräämisoikeus toteutuu hyvin. Asiakkaat tietävät oikeutensa ja osaavat niitä vaatia. Ohjaajat kertoivat kysyneensä asiakkailta joskus kokevatko he, että heidän itsemääräämisoikeutensa toteutuisi yksikössä. Vastanneilta asiakkailta oli käynyt ilmi, että he kokivat itsemääräämisoikeuden toteutuvan.

”Kyllä täällä tuetun asumisen puolella mun mielestä itsemääräämisoikeus toteutuu tosi hyvin”

Ohjaajien kanssa keskusteltiin lakimuutoksesta (HE108/2014) ja sen vaikutuksista yksikköön. Peräsimentien ohjaajat näkivät lain vaikuttaneen enemmänkin palveluasumisen puolella kuin varsinaisesti tukiasumisessa, koska tukiasumisessa ei ole käytössä rajoitustoimenpiteitä. Laki koettiin kuitenkin hyväksi ja se että asiakkaan itsemääräämisoikeuden toteutumiseen keskitytään nyt aiempaa enemmän.

Länsiliinan ohjaajat olivat samoilla linjoilla Peräsimentien ohjaajien kanssa. Ohjaajat näkivät myös lain koskettavan enemmän palveluasumisen puolta ja he toivat myös ilmi että heillä ei ole juurikaan rajoitustoimenpiteitä tukiasumisen puolella. Ainoat rajoitustoimenpiteet mitä Länsiliinan yksikössä on tukipuolella käytössä, on sovittu asiakkaiden kanssa yhteisymmärryksessä ja asiakkaan toiveesta. Niistä on myös tehty erikseen sopimukset asiakkaan kanssa, jotka asiakas on allekirjoittanut. Lain ei nähty vaikuttaneen juurikaan Länsiliinan toimintaan, mutta pidettiin hyvänä, että lain myötä itsemääräämisoikeutta on tuotu enemmän esille. Lakiin oli aluksi suhtauduttu epäluuloisesti, mutta lopputulos oli ollut positiivinen. Laki ohjaa ohjaajien toimintaan, joten sitä tulee seurata jatkuvasti. Lain myötä yksiköihin oli saatu yhteinen IMO-raati. IMO-raati koostuu asiakkaista ja työntekijöistä. IMO-raadin tehtävä on kehittää yhteneväisiä menettelytapoja koskien asiakkaiden itsemääräämisoikeuden tukemista ja rajoitustoimenpiteiden käyttöön.

”No meillä täällä tukiasumisessa on viety toi itsemääräämisoikeus niin pitkälle et, se lakimuutos ei tavallaan käytännössä vaikuta kauheasti mitenkään”

”Mut ei se käytännössä kauheasti meil silti se juurikaan arjessa näy tukiasiakkaiden kans sillee et ei me olla heitä rajoitettu tai määrätty mitenkään ennen sitä eikä varsinkaan nyt. ”

Molempien yksiköiden ohjaajilta kysyttiin, ovatko he saaneet työnantajalta uuteen lakimuutokseen liittyen koulutusta tai itsemääräämisoikeuteen perehdytystä tai työmenetelmiä. Peräsimentien ohjaajat kertoivat heillä olleen paljon koulutuksia asiasta ja heille on järjestetty asiasta verkostotapaamisia. Lisäksi yksikköön oli jaettu käsikirja,

joista löytyi lain pääkohdat. Keskustelussa nousi myös esille se, että yksiköissä oli myös järjestetty koulutuksia asiakkaille asiasta.

Länsiliinan yksikössä ohjaajille oli järjestetty asiasta useita koulutuksia, joista yksi oli pakollinen. Yksikössä katsottiin, että jokainen työntekijä oli koulutuksen käynyt. IMO-koulutus tuli esille koulutuksista puhuessa ja asiakkaiden saamat koulutukset itsemääräämisoikeudesta. Työnantajalta saamat koulutukset koettiin hyväksi ja se että asiasta puhutaan ja sitä kehitetään. Koulutuksien hyödyllisyyttä pohdittiin kuitenkin, koska yksikössä koettiin asiakkaiden itsemääräämisoikeuden olevan viety hyvin pitkälle jo paljon aikaisemmin ennen koulutuksia. Pohdittiin onko koulutuksista siis enää hyötyä yksikölle.

”Joo meillä on iha oikein ollut koulutus. Sairaanhoitopiiri järjesti näitä itsemääräämisoikeus koulutuksia. Se oli tarkoituksena tavallaan kaikille pakollinenkin. Se katsottiin, et jokainen työntekijä käy siellä.”

”Kyl meitä on koulutettu sen suhteen kyl tosi paljon”

Länsiliinan ohjaajat kertoivat, että he puhuvat yksikössä lakimuutoksesta ja ovat käsitelleet sitä myös tätä kautta. Varsinaisia työmenetelmiä ohjaajat eivät tunnistanee heillä olevan käytössä, mutta ovat perehdytyksen kautta mallintaneet uusille työntekijöille miten asiakkaan itsemääräämisoikeutta pyritään toteuttamaan. Länsiliinan yksikköön oli myös jaettu käsikirja, joka sisälsi lain pääkohdat.

5.3 Itsemääräämisoikeuden haasteet

Itsemääräämisoikeuden haasteiksi nousivat yksiköissä asiakkaan terveys, turvallisuus, rahankäyttö, hygienia, tuen vastaanottaminen ja omien kykyjen hahmottaminen. Haasteet erosivat hieman yksiköittäin, mutta ylhäisyyksiäkin löytyi.

Peräsimentien yksikössä koettiin haasteita asiakkaiden itsemääräämisoikeuden toteutumisessa niissä asioissa joissa asiakas voi mahdollisesti vaarantaa oman terveytensä

tai turvallisuutensa sekä mahdollisesti myös muiden. Lisäksi asiakkaiden kyky hahmottaa omat kykynsä paremmiksi mitä ne ovat aiheuttavat ohjaajille haastavia tilanteita. Koettiin myös olevan olemassa sellaisia asioita mitä asiakas ei välttämättä täysin ymmärrä kuten esimerkiksi rahallinen hyväksikäyttö. Ohjaaja kertoi tilanne esimerkiksi asiakkaasta joka voi ostaa ystävälleen konserttilipun, johon uppoaa kaikki asiakkaan palkkarahat. Ohjaajat ovat yrittäneet asiakkaalle sanoa, että kaikilla ihmisillä on omat rahat, mutta tästä huolimatta asiakas ostaa ystävälleen varsin hintaviakin asioita.

Esimerkkinä asiakkaan kyvyistä ohjaajat antoivat itsenäisen liikkumisen ja ruuanlaiton yksin kotona. Asiakas voi päättää lähteä käymään yksin Helsingissä, vaikka ohjaaja toisi asiakkaalle ilmi matkan riskit ja arvion asiakkaan kyvystä lähteä yksin reissuun tai asiakas voi haluta tehdä ruokaa ilman ohjaajan ohjausta, vaikka siinä olisi riskinä se, että hän polttaa itsensä tai pahimmassa tapauksessa koko kerrostalon. Peräsimen tien ohjaajat ovat huolissaan riskeistä mitä asiakkaiden päätösten mukana voi toteutua.

”Ne on hänen oikeutensa lähtee mut sit taas et siinä on kuitenkin aina niitä riskejä. niissä kohtaa ni periaattees et sä voi muutako kertoo just ne riskit. Mikä on et ootko ny iha varma et näi voi tapahtuu, mut jos hän päättää lähtee, sit se vaan on näin. Sit me ei voida sille sen enempää”

”On paljon niitä, ketä ajattelee, että on ne kyvyt paremmat. Mitä ne sit oikeesti onkaa. Et kylhä voidaan ajatella vaiks jotain tämmöst arkista asiaa. Minä teen nyt yksin ruokaa minä en halua nyt apua ja me voidaan kertoa asiakkaalle et, ku sä et nyt viel osaa et odota. Mut et hän voi silti tehdä sen ruokansa ja polttaa ittensä tai polttaa kämpän”

Haastavaksi asiaksi ohjaajat kokivat myös asiakkaiden terveyden. Milloin he voivat asiaan puuttua jos esimerkiksi ylipainoinen asiakas uhkaa syödä itsensä hengiltä tai jos asiakas kieltäytyy menemästä hoitoon sairastuttuaan. Ohjaajat ovat kuitenkin vastuussa asiakkaan hoidosta, kuntoutuksesta ja turvallisuudesta. Terveysteen liitettiin myös asiakkaan henkilökohtaisen hygienian hoito. Osalla Peräsimen tien asiakkaista on haasteita huolehtia omasta hygieniastaan ja tämä voi johtaa myöhemmässä vaiheessa terveydellisiin ongelmiin.

”Noi terveyteen liittyvät asiat just nii, että jos me nähdään et sua sattuu tai sulla on joku patti jossain niin. Kyl se on sit semmone asia koska me ollaa tääl töissä ja me ollaa susta vastuussa ni. et sit hän saa päättää mennäänkö me yksityisel vai kunnallisel, mut et tottakai täytyy semmoseeseen puuttuu. Mut siis joo ei me tietenkää pystytä häntä kantamaan sinne. Et täs tulee ny tää et kyllähä nii et ky se nii joo vaikee asia”

”Et voidaa niinko yritetään tietty ohjata siihen normaaliin, mutta että on täällä asiakaita ketkä eivät pese hampaitaan tai eivät käy suihkussa niinku kun kerran viikossa. Et kyl se o kaikki semmonen niinko, mut on heillä toki siihe asiaan itsemääräämisoikeus siiheki asiaan. Mut että kyl siinäki ruvetaan olee siinä rajalla, koska se on niinku kääntyy asiakast vastaan”

Suurimmaksi haasteeksi Peräsimentien ohjaajat näkivät sen, mistä he tietävät missä menee raja siihen, milloin ohjaajat voivat puuttua asiakkaan elämään ja sen miten he siihen voisivat puuttua. Huonoksi asiaksi ohjaajat kokivat myös sen, ettei näihin haastaviin tilanteisiin voida tehdä valmista toimintatapaa. Jokainen asiakas on yksilö ja hänen kykynsä sekä tilanteensa poikkeaa muista. Ohjaajilla on mahdollisuus konsultoida tarvittaessa esimiestään tai IMO-ryhmää haastavissa tilanteissa, mutta se ei silti poista ongelmaa siinä, mistä ohjaajat tietävät missä kulkee raja puuttumiseen.

”Se on niin veteen piirretty viiva, et mis kohtaa se menee. Se on se haaste, se isoin haaste just nimenomaan, koska mee siihe sit kuuluu puuttuu, mut mite sä sit siihe puuttut”

Peräsimentien ohjaajilla nousi myös haasteeksi toisinaan olla ”tuputtamatta” omaa mielipidettään asiakkaalle ja yrittävät näissä tilanteissa petrata. Esimerkkinä tällaisesta tilanteesta voi olla vaateostosreissu asiakkaan kanssa, jolloin asiakas haluaa ostaa liian pienen takin. Tilannetta käydään asiakkaan kanssa läpi ja hän saa ostaa haluamansa takin, mutta ohjaaja kokee vaikeaksi toisinaan olla kehottamatta ostamaan mieluummin esimerkiksi oikeankokoisen takin.

”Ni sit hän sai sen vaiks mää ny mielessäni mietein, et voi kauhee ku se ny laittaa ton paksumman paidan alle tai mitä vaan ni ei mahdu, mut et mää sit selitin hänelle kyl

sen. Mut hän oli et hän halua sen. Mut kyl siin olis vähä tehny mieli ol et ota mielummi toi”

Pohdittavaksi asiaksi nousi Peräsimentien yksikössä itsemääräämisoikeuden toteutuminen niissä tilanteissa, joissa asiakkaan toimintakyvyn taso on laskenut merkittävästi eikä asiakkaan ole enää mahdollista asua tukiasumisen yksikössä. Asiakkaan tulee tuolloin muuttaa uuteen yksikköön, vaikka ei itse haluaisi. Tämä koettiin hankalaksi asiaksi itsemääräämisoikeuden kannalta.

”On seki niinko itsemääräämiskysymys, tosi hankala siinä mielessä et sinänsä, et pitäis ajatella, että ihminen saa päättää itse, mut ku jos luulee itsestään liikoja niin ei pärjääkää vaiks haluis itse pärjätä. Se on niinku tosi vaikeet millee sen sit saa niinku toteutumaa tavallaan”

Lähes kaikki Länsiliinan ohjaajat kokivat yhdeksi haasteeksi asiakkaan terveyden. Asiakas ei välttämättä huolehdi terveydestään lääkärin määräämällä tavalla tai asiakkaan tekemät päätökset voivat heikentää sitä. Haasteena terveyden hoidossa voi olla lääkärin määräämien lääkkeiden syömättömyys tai asiakas voi yksinkertaisesti kieltäytyä menemästä lääkäriin sairastuessaan.

”Terveydestä huolehtiminen. Se on niinku oikeesti mulle ku mä nään et ihminen on vaikka sairas ja hän ei suostu tekee mitään asialle tai niinku suostu menemään lääkärille. Ni se on semmone ku et multa alkaa höyry nousemaan korvista ja eks sä tajuu oikeesti et sä voit kuolla. Niinku me ei voida häntä pakottaa sinne lääkäriin menemään. Et jos hän sen takia menehtyy niin hän sit menehtyy. Se on kans itsemääräämisoikeuteen kuuluva asia.”

”Tai se mikä painaa vaakakupissa enemmän, et just puhuttiin antibioottikuurista et just määrättiin 10 päivän kuuri. Sit hän kysy multa tää asiakas, että mitä ku hän ottaa kaljaa, et jättääks hän ottamatta sen antibiootin. Jätä se kalja ottamatta et toi kuuri kestää vaan 10 päivää. Sit se oli iha sillee ku mä olisin käskenyt sen hypätä junan eteen et mitä sä ny oikee puhut. Mieti ny kumpi on tärkeempää oikeesti se et sää parant vai sä saat juoda kaljaa. ”KALJA!” okei... Itsemääräämisoikeus.”

Ohjaajat kertoivat myös tilanteesta, jossa asiakkaalla on olemassa sairaus, joka edellyttää häneltä tietynlaista ruokavaliota kuten esimerkiksi sydänsairaus/sepelvaltimotauti. Ohjaajat pyrkivät hyvällä ohjauksella vaikuttamaan asiakkaan ostopäätöksiin ja auttavat häntä valitsemaan itsellensä terveellisempiä vaihtoehtoja kaupasta. Asiakas haluaa kuitenkin ostaa itselleen haitallisia ruoka-aineita ohjauksesta huolimatta eivätkä ohjaajat pysty tähän puuttumaan, koska se on asiakkaan oikeus.

”Kenel ny olis vaiks sydänsairaus tai jotain sepelvaltimotautia sun muuta. Hän ostaa sieltä tupakkaa ja kolme pussia sipsejä. Sit sitä yrittää rajoittaa et et sä tarvis näitä sipsejä niin paljon. Mut niinku minkäs siinä sit teet, ku hän vaan väkisi nappaa ne pussit sieltä ja se on kuitenkin hänen itsemääräämisoikeuttaan ja se on vähä aina semmonen kaks piippune juttu kuule. Et onks se niinku se asiakkaan terveys vai se niinku itsemääräämisoikeus. niin et kumpi menee edelle täs kohtaa”

Ohjaajat kokivat muiksi haasteiksi terveyden ohella asiakkaiden hygienian, rahankäytön, tuen vastaanottamisen ja omien kykyjen hahmottamisen. Haasteet hygieniassa liittyivät sen laiminlyömiseen, jonka seurauksena asiakkaalle voi koitua ajan saatossa terveydellisiä ongelmia. Rahankäytössä ohjaajat pitivät haasteena asiakkaiden huonoja taloudellisia päätöksiä. Osa asiakkaista on itse vastuussa omista rahoistaan ja he tekevät taloudelliset päätökset itsenäisesti. Ohjaajat voivat ohjata asiakasta siihen mikä on taloudellisesti järkevää ja kannattavaa, mutta asiakas päättää rahoistaan itse viime kädessä ja tästä voi toisinaan seurata huonoja taloudellisia päätöksiä. Asiakkaat voivat ottaa, vaikka lainaa kuten pikavippiä hetken huumassa tietämättä tarkalleen mitä se käytännössä tarkoittaa. Osalla asiakkaista on vaikeuksia hahmottaa syy- ja seuraussuhteita ja tämä näkyy myös rahankäytössä. Asiakas ei välttämättä tiedä mitä tapahtuu jos otettua lainaa ei maksa takaisin tai mitä siitä pidemmän päälle seuraa jos lainaa maksaa ottamalla lisää lainaa.

Ohjaajat miettivät myös tilannetta jossa asiakasta huijattaisiin lähettämään viimeisiä rahojaan ulkomaille esimerkiksi ”Britannian prinssin leskelle”. Tämä koettiin vaikeaksi tilanteeksi. Tilanteessa kuitenkin pyrittäisiin saamaan asiakasta muuttamaan päätöstään asiassa varsin voimakkaastikin olemassa olevin keinoin. Huonot taloudelliset päätökset ohjaajat kokivat harmittavan asiakkaan puolesta, mutta se nähtiin myös opettavaisena kokemuksena asiakkaalle.

”Et se on ollu vähä välillä sillai et se on ennemminki harmittanu niiden asiakkaiden puolesta sillee et heil o oikeus päättää mut kun koitat sillee ohjata et mikä voisi olla taloudellisesti järkevää ja näin. Niin et se ei oo iha menny et he on silti tehny sen päätöksen. Okei se on taas semmonen oppimisen kokemus heille, se on virhe. Mut sit toisaalta harmittaa tässäki tapauksissa et mä mietin ku hän on käyttäny niin paljon rahaa sinänsä turhaan asiaan ettei hänellä ole sinänsä ole sitä rahaa käyttää sit johoki muuhun”

Asiakkaiden omien kykyjen hahmotus ja tuen vastaanottavaisuus nousi puheeksi Länsiliinassa. Asiat kulkevat hieman käsi kädessä, koska toiset asiakkaista mieltävät omat kykynsä paremmaksi mitä ne todellisuudessa ovat ja tukea tarjottaessa he eivät halua ottaa sitä vastaan. Ajatuksena taustalla näkyy asiakkaiden kova itsenäistymisen halu. Haastavaa tämä on ohjaajien kannalta siten, että asiakkaat ovat heidän palveluidensa piirissä ja heidän työnsä on antaa tukea asiakkaalle tämän sitä tarvitessa. Asiakkaalla on oikeus tästä kieltäytyä, mutta tuen vastaanottomuus voi mahdollisesti heikentää asiakkaan hyvinvointia josta ohjaajat kokevat olevansa vastuussa.

”Mut sit et kuitenkaa he täysin kykene huolehtimaan itsestään. Mut he tietävät et heillä on itsemääräämisoikeus ja he saa päättää näistä asioista. Se just noi arjen asiat mitä niinko he päättää itse et tavallaan mikä voi sit heikentää heidän hyvinvointiaan”

”Moni asiakas siis varmaan tarvisi enemmän tukea. Mitä he sit suostuu ottamaan vastaan, mut se ehkä on se suurin haaste et...Sen tuen vastaanottaminen”

5.4 Itsemääräämisoikeuden tukeminen

Ohjaajilta kysyttiin keinoja tukea asiakkaan itsemääräämisoikeutta. Peräsimentien ohjaajat kertoivat tukevansa asiakkaan itsemääräämisoikeutta kaikissa arkisissa asioissa kuten missä kaupassa asiakas haluaa käydä tai mitä ruokaa asiakas haluaa valmistaa. Asiakkaiden itsemääräämisoikeutta tuettiin myös kannustamalla asiakkaita tekemään päätökset itse koskien omaa elämäänsä. Vanhemmat asiakkaat tarvitsivat tässä enemmän tukea kuin nuoremmat. Nuoret asiakkaat ovat hyvin tietoisia oikeuksistaan, mutta

vanhemmat asiakkaat tarvitsevat ohjaajien tukea päätöksiä tehdessään. Peräsimentieillä asiakkaille järjestetään myös viikoittain palaveri, joissa he saavat tuoda esille asioita mistä haluavat keskustella.

”Iha melkee kaikis arkisis asiois. Iha tämmönen pieni mitä ruokaa sä haluut tehd. Joo ja mis hän esimerkiks käy kaupas”

”Noi siis nuoret ovat hirveen tietoisia siitä, et heil on se oma tota oikeus. Mut nää vanhemmat he o semmossii heidän puolestaan on aina päätetty. Niin kyl sitä joutuu välil sanomaan et hei itse. Et itse päättää, on sun oma elämä”

Länsiliinan ohjaajat tukevat hyvällä ohjauksella asiakkaan itsemääräämisoikeuden toteutumista. Hyvässä ohjauksessa asiakas tulee kohdata yksilöllisesti ja persoonalähtöisesti. Ohjaaja voi myös peilata ohjaamista omaan elämäänsä. Tällä tarkoitetaan arjen ohjaamista siten, että ohjaaja pohjustaa ohjaamista omaan arkeensa. Eli ohjaaja ohjaa asiakasta siivouksessa niin kuin hän itse kotonaan siivoaisi tai ruuanlaitossa niin kuin hän itse valmistaisi kotonaan ruokaa.

”Hyvällä ohjauksella käytännössä”

Molemmissa yksiköissä asiakkaan itsemääräämisoikeutta tuettiin myös asiakkaalle tehdystä yksilöllisestä suunnitelmasta. Yksilöllinen suunnitelma sisältää kaikki asiakkaan eri elämän osa-alueet. Suunnitelmassa on erikseen kohta itsemääräämisoikeudelle. Kohtaan kirjataan asiakkaan itsemääräämisoikeuden toteutuminen, miten sitä voidaan edistää ja henkilökohtainen tavoite. Yksilöllinen suunnitelman koettiin tärkeäksi apuvälineeksi toteuttaa asiakkaan itsemääräämisoikeutta Länsiliinassa. Molemmissa yksiköissä on myös käytössä asiakkailla henkilökohtaiset viikko-ohjelmat, joiden mukaan heitä ohjataan tarpeen mukaan. Viikko-ohjelman on tarkoitus selkeyttää asiakkaan arkea.

”Sit ihan meil on sit tääl tavoitteena tääl mee yksikössä, että jokaisella asiakkaalla on vähintään yks semmonen henkilökohtainen tavoite joka edistää sitä itsemääräämisoikeutta”

Haastatteluissa käytiin ohjaajien kanssa läpi asiakkaiden arkea ja millaisiin asioihin asiakkaat konkreettisesti tarvitsevat ohjaajien tukea. Ohjaajien kanssa käytiin läpi myös millaisiin asioihin asiakkaat voivat kohdallaan vaikuttaa arjessaan ja mihin asioihin he eivät voi vaikuttaa arjessaan. Kyseisiä asioita käytiin läpi aiheissa ruoka/kauppa, asunto, hygienia/kodin siisteys, rahankäyttö, yksityisyys ja harrastukset/menot.

Peräsimentien asiakkailla on käytössä kauppakortti, jolla heidän on mahdollista suorittaa ostoksensa. Kauppakortti voidaan hakea Peräsimentien lähellä sijaitseviin kauppoihin, joista asiakas saa itse valita kaupan johon kortti haetaan. He saavat myös päättää mitä kaupasta ostavat. Asiakkaat käyvät kaupassa itsenäisesti, mutta saavat halutessaan tukea kauppakäynneille.

Länsiliinan asiakkaista suurin osa käy itsenäisesti kaupassa. Muutama asiakas käy kaupassa ohjatusti yhdessä ohjaajan kanssa muutaman kerran viikossa. Ohjatut käynnit ovat olleet asiakkaiden oma toive. Asiakkaat saavat itse päättää mitä kaupasta ostavat ja mitä ruokia he haluavat tehdä. Ohjaajat pyrkivät vaikuttamaan tiettyjen asiakkaiden valintoihin terveydellisistä syistä. Osalla asiakkaista on käytössä kauppakortit ja heille on määrätty budjetti ruokaostoksia varten.

”Et välillä yrittää vähän neuvoa et ostais jotain terveellisempääki, mut se on sit sitä jos haluaa ostaa sitä vaaleeta leipää ku ei tykkää ruisleivästä. Se on sitte sitä itsemääräämisoikeutta et ostaa sitä mitä haluaa, vaikka sitä sit kui neuvois, et salaattiaki vois joskus syödä.”

”No he päättää iha itte et mitä he laittaa ruuaksi ja mite he kaupasta ostaa”

Molemmissa yksiköissä asiakkaat saavat päättää asuntoonsa ja sen sisustamiseen liittyvistä asioista. Sisustukseen toisinaan vaikutti omien vanhempien mielipide ja oma taloudellinen tilanne. He saavat sisustaa asuntonsa itsensä näköisiksi ja valita vapaina olevista erikokoisista asunnoista mieleisensä, heillä on myös mahdollisuus muuttaa talon sisällä asuntojen vapautuessa. Asiakkaille on myös järjestetty yhteen muuttoja asiakkaiden halutessa esimerkiksi pariskunnan muuttaessa yhteen. Asiakkailta on ollut myös valta päättää muuttavatko he kyseisiin tukiasumisenyksiköihin vaiko eivät.

”Ihan saavat itse päättää asumisestaan”

”He saa itse päättää ja heillä kaikilla on oikee persoonalliset kivat kodit.”

Asiakkaan yksityisyyden kunnioittaminen pohjautui molemmissa yksiköissä samaan toimintatapaan. Yksiköissä ohjaajilla on avaimet, joilla he pääsevät asiakkaan asuntoon tarvittaessa. Ohjaajat eivät kuitenkaan mene asiakkaan luokse kuin sovitusti, ilmoittamalla tai erityistilanteessa. Erityistilanne voi olla esimerkiksi sellainen jolloin ohjaajat ovat huolissaan asiakkaan turvallisuudesta tai lääkehoidon toteutuksesta. Tällaisissa tilanteissa heillä on lupa mennä asiakkaan asuntoon. Tästä on tehty myös erikseen asiakkaiden kanssa sopimukset. Asiakkaan kanssa voi myös erikseen sopia asuntoon menosta tilanteessa jossa esimerkiksi ohjaajat päästävät huoltomiehen asiakkaan asuntoon, kun asiakas on töissä.

Suorittaessaan tukikäyntejä asiakkaan luokse ohjaajat ottavat asiakkaan yksityisyyden huomioon niin, etteivät he eivät mene sisään omilla avaimillaan vaan koputtavat tai soittavat asiakkaalle. Asiakkaalla on myös oikeus kieltäytyä halutessaan tukikäynistä, jolloin ohjaajat eivät mene hänen luokseen.

”No kyllä se toteutuu ku he o kaikki tuolla noin omissa asunnoissaan. Saavat tehdä siellä niinku mitä lystäävät. Mä en oo oikeestaan ikinä miettiny hee yksityisyyttään suoraan sanoen”

”Niinku et siit tulis pitää nii tarkkaa kiinni ja me pidetäänki kiinni siit yksityisyydestä”

Rahankäyttö tuntui puhuttavan ohjaajia suuresti molemmissa yksiköissä. Peräsimen- tiellä asiakkaiden rahankäyttö oli jakaantunut asiakkaiden kesken siten, että puolella asiakkaista on rahat itsellään ja toisella puolella rahat ovat toimistossa. Osalla asiakkaista on myös edunvalvojat. Ohjaajat auttavat tarvittaessa asiakkaita, joilla on rahat itsellään maksamaan laskuja ja opettavat heille rahankäyttöä. Asiakkaat joilla rahat ovat toimistossa saavat sitä pyytäessään ohjaajilta. Oman palkkarahan asiakkaat saivat omaan käyttöönsä. Asiakkaiden rahojen pitäminen toimistolla oli perusteltu niin, että se on taannut asiakkaan rahojen riittävyyden koko kuukaudeksi. Osittain sen katsottiin

myös liittyvän terveyteen, koska heillä on asiakkaita joilla on olemassa ylipaino-ongelmaa ja alkoholismia. Rahankäyttöä pidetään haastavana asiana, koska osalla Peräsimentien asiakkaista on kertynyt velkaa useita tonneja, koska asiakkaat eivät ole halunneet ottaa vastaan tukea taloudellisissa asioissa tai edunvalvojaa.

”On siis lähemmäs 20 tonnii velkaa. Kun hän on hoitanut itse omia asioitaan, et tota et ei he kyl osaa ikävä kyllä. Sit ku taas täs tulee se itsemääräämisoikeus, ku ehdotetaa josko edunvalvojaa tai Porin kaupunginvälitystilihoitajaa, mutku ei he halua. Et sit ku eile maksettii hänen kanssaa laskui niin hänelle jäi 17 senttii tilil rahaa. Nii on seki sit kauhee surullista”

Länsiliinan yksikössä vain kahdella asiakkaalla oli rahat toimistolla. Tästä oli tehty asiakkaiden kanssa erikseen sopimukset ja käytäntö oli asiakkaiden omasta tahdosta lähtöisin. Asiakkaat saavat rahaa kysyttäessä ohjaajilta. Muilla asiakkailla rahat on heillä itsellään. Asiakkailla on omat tilit ja pankkikortit. Monella asiakkaalla on oma edunvalvoja, joka hoitaa asiakkaan raha-asiat. Edunvalvoja siirtää asiakkaalle rahaa sovitusti tämän tilille (monelle asiakkaalle rahaa tuli kerran viikossa). Rahat asiakkaat saavat käyttää miten haluavat. Asiakkaat ovat saaneet itse päättää edunvalvojan hankkimisesta. Asiakkaalla on mahdollista neuvotella edunvalvojan kanssa taloudellisista asioista tarvittaessa. Muutamalla asiakkaalla on käytössään välitystilin lisäksi kauppakortti, joka sisältää budjetin. Budjetin rajoissa asiakkaan tulee tehdä ruokaostoksensa.

Ohjaajat kokivat asiakkaiden rahankäytön olevan asiakaskohtaista. Osa-asiakkaista hoitaa raha-asiansa kokonaan itse, jotkut ohjaajien tuella ja osa edunvalvojan kautta. Asiakkailla joilla on edunvalvoja, on ollut mahdollisesti rahankäytön kanssa aiemmin ongelmia. Tämän vuoksi hänelle on suositeltu/yhteistuumiin hankittu edunvalvoja hallitsemattoman rahankäytön vuoksi.

Osalla asiakkaista on ohjaaja mukana tukena kauppakäynneillä, koska he tarvitsevat ohjaajien tukea tehdessään ostoksia. Esimerkkinä tästä on yksi asiakas joka oli tuhlanut kaikki ruokarahansa karkkiin, kaljaan ja tupakkaan. Hänelle hankittiin yhteistuumiin kauppakortti ja edunvalvoja. Lisäksi katsottiin, että asiakas tarvitsee ohjaajien tukea kauppakäynneillä. Nykyään asiakkaalla on ollut jääkaapissa aina ruokaa ja hän voi

halutessaan ostaa edunvalvojan erikseen määräämästä rahasta karkkia, kaljaa tai tupakkaa.

”Et jos henkilö on itse halunnut rajata tavallaan tai et hänen rahankäyttönsä olisi tarve valvoo. Niin sitten on saattanut tehdä sopimuksen, et rahat on tääl meil lukkojen takana. Niin hän tulee tänne ja pyytää sitä niin hän sitä saa. Sit monil mee asiakkail on niinku edunvalvoja. Et heil tulee sit viikos tietty määrä rahaa tai käyttörahaa tai ruokarahaa. Menee hee omille tileille”

”Sit on se rahankäyttö et harmittaa sillai ku he ei osaa käyttää sitä rahaa”

Molemmissa yksiköissä asiakkaille on katsottu yhdessä ohjaajan kanssa viikkoon yksi siivouspäivä, jolloin asiakas siivoaa asuntonsa ohjaajan tuella tai ilman. Ohjaaja käy tarkistamassa siivouksen jäljen osalla asiakkaista. Sitoutuminen siivouspäivään on vaihtelevaa asiakkaiden keskuudessa. Yhden Länsiliinan asiakkaan kanssa on päädytty siihen, että siivoaja käy siivoamassa asiakkaan asunnon kuukausittain.

”He siivoo iha itsenäisesti ja tietysti joidenki kans ollaa tuken siinä, opastetaan. Mä silti jotenki koen et he osaavat tehdä sen niinko ja saavat tehdä itsenäisesti ja päättää siitä”

”Meillä on joillakin asukkailla, mut monet hoitaa itsenäisesti ja joillakin käydään mahdollisesti tarkistamassa vaan asuntoo sillai et on siisti ja sit kehotetaan jotaki parantaa jos nähdään on niinko et vessa on hieman epäsiisti. Et pääsääntöisesti meidän asukkaat siivoaa itsenäisesti ja me tarkistetaan sitä sitten”

Molemmissa yksiköissä asiakkaat huolehtivat itsenäisesti omasta henkilökohtaisesta hygieniastaan. Ohjaajat saattavat muistuttaa osaa asiakkaista mm. suihkussa käymisestä, hampaiden pesusta ja pyykkihuollosta jos näkevät sille olevan tarvetta. Joskus asiakkaat voivat huolehtia hygieniastaan vajavaisesti. Esimerkiksi asiakas oli käynyt suihkussa, mutta ei vaihtanut puhtaita vaatteita päälleen tämän jälkeen.

”Et on useempikin ihminen, ketä pitää muistutella siitä hygienian huolehtimisesta ja vaiks muistuttelisi niin ei silti välttämättä se toteudu”

Ohjaajien kanssa puhuttiin myös asiakkaiden itsenäisestä liikkumisesta ja mahdollisuuksista harrastuksiin. Peräsimenttiellä asiakkaat saavat liikkua itsenäisesti sekä harrastaa tai olla harrastamatta halutessaan. Ohjaajat voivat tukea asiakasta järjestämällä asiakkaalle mm. kyydin haluamaansa paikkaan tai varata vaikka elokuvaliput asiakkaalle valmiiksi. Näissä asioissa ohjaajat huomioivat asiakkaan kyvyt ja miettivät tuen suhteutettuna niihin. Työpaikkoihin asiakkaat eivät juurikaan ohjaajien mielestä voi vaikuttaa.

”Joo, saa päättää ja yritetään tukea ja järjestää mahdollisuuksien mukaan”

”Mut et just johoki vaiks leffaaki, jos he haluaa mennä me voidaan tilata taksit valmiiksi ja varata liput valmiiksi ja kaikki periaatteessa tehdä niinku valmiiksi nii, et heidän ei tarvi ku men sin paikal. Kuitenkin he selvityy siitä reissusta itekseen. Et mikä sit taas voi olla aika voimaannuttavaakin, et se ohjaaja ei tuu sielt peräkanaa niinko”

Länsiliinan yksikössä asiakkaat saavat itse päättää omista harrastuksistaan ja kulkemisistaan. Useimmat asiakkaista hoitavatkin nämä asiat täysin itsenäisesti. Toivottavaa oli kuitenkin, että ohjaajat tietäisivät suurin piirtein milloin asiakkaalla on harrastuksia tai jos asiakas on öitä poissa kotoaan. Ohjaajat voivat tukea asiakasta myös tämän harrastuksissa, kuten lähtemällä asiakkaan kanssa uimaan, jos asiakkaan taidot eivät riitä itsenäiseen uinti käyntiin.

”Jokainen päättää omista harrastuksistaan ja heitä kannustetaan niihin”

Molemmissa yksiköissä asiakkaat pystyvät vaikuttamaan omalla mielipiteellään osittain omaan tuen tarpeeseensa. He voivat esittää kerran vuodessa järjestettävissä verkostoneuvotteluissa oman mielipiteensä siitä, paljonko tukea he tarvitsevat. Ohjaajat antavat myös oman näkökulmansa asiaan, mutta sosiaalityöntekijä kuitenkin päättää lopulta asiakkaan tuen tarpeesta. Asiakas voi vaikuttaa myös ohjaajien kirjaamiseen osittain. Hän ei voi kieltää ohjaajia kirjaamasta itsestään, mutta hänellä on oikeus puuttua kirjaamisen sisältöön, niin että ohjaajat kirjaavat asiakkaasta vain välttämättömät asiat. Peräsimenttiellä on asiakkaalla ensimmäisen kuukauden aikana asumiskartoitus,

joka on määritelty sisältävän 7 käyttöpäivää viikossa. Näihin tukikäynteihin asiakas ei pysty vaikuttamaan ensimmäisen kuukauden aikana.

Yksiköiden asiakkaat saavat päättää edeltä mainittujen asioiden lisäksi omasta vaate-
tuksestaan sen missä haluavat käydä parturissa, jalkahoitajalla jne.. He saavat päättää
omista kaverisuhteistaan ja sen paljonko omaiset saavat osallistua heidän elämäänsä.
Heillä on myös mahdollisuus päättää käyvätkö he töissä ja missä he käyvät töissä.
Periaatteessa asiakkaat saavat päättää kaikesta elämäänsä liittyvästä.

5.5 Ohjaajien kehittämisideoita itsemääräämisoikeuden tukemiseen arjessa

Yksiköiden ohjaajilta kysyttiin olisiko heillä ideoita siihen, miten asiakkaiden itsemää-
räämisoikeutta voisi tukea arjessa vielä enemmän entisestään. Yksiköissä koettiin, että
itsemääräämisoikeus on omassa yksikössä jo nyt viety todella pitkälle, että kehittämi-
sen kohteita on haastavaa löytää. Peräsimenttiellä haastatteluissa kävi ilmi, että heillä
on osalla asiakkaista käytössä rahankäytön suhteen vielä vanha systeemi, jota on jo
alettua purkamaan uusien asiakkaiden kohdalla. Tässä kohtaan yksiköllä on vielä pa-
rannettavaa, mutta toimenpiteisiin on jo ryhdytty asian korjaamiseksi.

*”Rahankäyttö on ehkä semmonen mihin puututaan ehkä eniten. Et se on ehkä just sem-
monen asia, mitä mä mietin et mis meil ehkä olis enemmän tsempattavaa”*

Länsiliinan ohjaajilla nousi esille asiakkaiden ohjauksen vastaanottavuus. Tämä ei
suoranaisesti liittynyt kysytyyn kysymykseen, mutta nousi haastatteluissa puheeksi.
Ohjaajat toivoivat, että asiakkaat ottaisivat ohjausta paremmin vastaan asioissa joissa
he tarvitsisivat ohjaajien tukea. Molempien yksiköiden ohjaajat kokivat, että osa asi-
akkaista haluaa nykyään olla hyvin itsenäisiä eikä sen vuoksi halua ottaa ohjaajien
tarjoamaa tukea vastaan tai ei ainakaan kovinkaan helposti, vaikka omat taidot eivät
välttämättä riittäisi kaikkien asioiden hoitoon. Myös asiakkaan oma historia koettiin
vaikuttavan tuen ottoon. Tuesta on nykypäivänä tullut jopa ehkä kammoksuttukin asia.

”Toki onha meil myös asukkaita ketä ei mielellään ota tukea vastaan. Se on just se itsenäistymisen halu, että koetaan et ollaan niin itsenäisiä että ei tarvita. Niinko meidän tukea asioissa ja sit taas ku kumminki ollaan mee palveluiden piirissä niin sit taas meidän työhön kuuluu se et me annetaan sitä tukea.”

”Et sitte ku se alku on ehkä aina niin vaikeeta ja sitte ku he tajuu et oikeesti et meistä on apuu. Et ei itte tarvi ite kamppailla kaikkie asioiden kans. Nii et se riippuu sit niin paljon siit historiasta, mitä siel o ollu enne. Enne sitä ku he o sit muuttanu tänne”

”Joo, asiakkaiden ohjauksen vastaanottavaisuus olis kova sana. Jos sitä sais lisättyy tietyissä kohdissa pikkasen. Niin toi se olis hyvä”

Länsiliinassa toivottiin myös, että asiakkaitakin tulisi velvoittaa pitämään sovituista asioista kiinni. Asiakkaillakin on myös velvoitteita eikä vaan oikeus. Tämän toivottiin pätevän esimerkiksi työsopimukseen mitä asiakkaat tekevät.

”Mut se sit tietenki et aina yritetään et pidetään niistä sovituista asioista kiinni. Et ei tuo täytytys olla hyvä syy jos perutaan. Et se et heillä olis vähä niinku velvoitteitaki ettei vaan se oikeus”

6 YHTEENVETO

Ohjaajien (sosiaalisen ammattilaisen) näkökulmasta itsemääräämisoikeus on sitä, että asiakkaat saavat itse päättää omista asioistaan ja kaikesta omaan elämäänsä liittyvistä asioista niin pitkälle kuin se on mahdollista. Asiakkaat pitää ottaa mukaan itseään koskevaan päätöksentekoon ja heidän tulee saada ilmaista mielipiteensä asioissa, jotka heitä koskevat. Niitä tulee myös kuulla ja pyrkiä mahdollisuuksien mukaan toteuttamaan, kuten Peräsimentien ja Länsiliinan tuetun asumisen yksiköissä on tehty. Tärkein väline asiakkaan itsemääräämisoikeuden vahvistamiseen on asiakkaan ja työntekijän välinen yhteistyö. Yksiköiden ohjaajat kokivat tärkeiksi itsemääräämisoikeuden toteutumisen kannalta hyvän ohjaamisen ja arjen pienissäkin asioissa tukemisen. Yksi ohjaajien tärkeimmistä tehtävistä on luoda asiakkaalle mieleinen arki.

Itsemääräämisoikeus on hyvä asia ohjaajien näkökulmasta, koska se tuo ihmisille tasa-arvoa ja on jokaisen ihmisen perusoikeus. Ohjaajien tehtävä on antaa asiakkaalle tarpeeksi tietoa asiakkaan elämän valintojen pohjaksi. Tarpeellisen tiedon saatuaan asiakas on kuitenkin se, joka tekee asioissa lopullisen päätöksen ja sitä ohjaajien tulee kunnioittaa, vaikka se olisi ristiriidassa ohjaajan oman arvomaailman kanssa. Ohjaajien tulee kunnioittaa asiakkaan oikeutta itsemääräämiseen ja antaa heidän tehdä omat päätöksensä vaikuttamatta niihin omalla mielipiteellään.

Asiakas on itse vastuussa omista valinnoistaan ja niiden seurauksista. Ohjaajien tehtävä on tukea asiakkaan tekemiä valintoja. Ohjaajien täytyy antaa asiakkaiden tehdä elämässään myös virheitä, eikä suojella heitä kaikelta. Asiakkaalla on myös oikeus tehdä itselleen haitallisia päätöksiä halutessaan, kunhan hän on tietoinen päätöksensä riskeistä ja mahdollisista seurauksista. Ohjaajien näkökulmasta tämä on varmasti vaikea tilanne seurata ja se voi olla ristiriidassa ohjaajan ajatusmaailman sekä työtehtävien vastuu-alueiden kanssa. Asiakkaalla on kuitenkin tähän oikeus ja hän voi tehdä haitallisia asioita itselleen halutessaan.

7 POHDINTA

Opinnäytetyöni teko oli pitkä prosessi. Ehdin itse prosessin aikana kehittää omaa näkemystäni itsemääräämisoikeudesta ja sain paljon lisää teoreettista tietoa asiasta. Ymmärrän nyt paremmin, mitä haasteita työntekijöillä on asiakkaan itsemääräämisoikeuden toteutuksessa. Asiakkaan itsemääräämisoikeutta ei ole aina helppo toteuttaa, koska työntekijällä on omaa toimintaansa ohjaavat periaatteet, tavoitteet sekä toimintakäytännöt. Hänen takanaan ovat vielä työnantajan odotukset.

Mielestäni opinnäytetyöni toi esille mitä haasteita ohjaajilla on asiakkaan itsemääräämisoikeuden toteutuksessa ja sen miten he pystyvät asiakkaan arjessa itsemääräämisoikeutta tukemaan. Lisäksi sain selville myös ohjaajien näkökulman siihen, toteutuuko heidän mielestään itsemääräämisoikeus heidän yksiköissään.

Tutkimukseni teko pohjautuu ohjaajien näkökulmaan ja kokemuksiin, jotka selvitin haastattelemalla heitä yksilöllisesti. Mielestäni tulokset tekevät luotettavaksi ohjaajien subjektiiviset kokemukset. Parhaan tiedon saamiseksi koin yksilöhaastattelun olevan parasvaihtoehto, koska näin ohjaajat saivat kerrottua oman henkilökohtaisen näkökulmansa asiaan. Pelkäsin luotettavuuteen vaikuttavan omat kokemukseni yksiköistä ja sen pystyivätkö tutut ohjaajat tuomaan entiselle harjoittelijalle rehellisen näkökulmansa asioista. Mielestäni omat kokemukseni eivät vaikuttaneet tulokseen eikä myöskään se, että olin ollut harjoittelijana toisessa yksikössä. Teemahaastattelun käyttö mahdollisti sen, että kykenin haastattelijana tarkentamaan ja täsmentämään kysymyksiäni haluamaani suuntaan. Koin menetelmä valintani olleen oikea.

Toivon, että olisin perehtynyt aiheeseen syvemmin ennen kuin lähdin tekemään haastatteluja ohjaajien kanssa. Silloin minulla olisi ollut aiheesta enemmän tietoa ja näkemystä sekä kysymykset olisivat voineet olla erilaiset. Olen kuitenkin tyytyväinen nykyiseen tulokseen.

Haastatteluissa ei noussut ilmi kehitettäviä kohtia liittyen asiakkaiden itsemääräämisoikeuden tukemiseen arjessa pienillä teoilla. Kehitettävien asioiden löytämiseen olisin voinut tarvita enemmän kokemusta ohjaajan työstä ja asiakkaiden arjesta saadakseni kyseisin tavoitteen toteutettua odotetusti. Epäselväksi asiaksi jäi minulle kuitenkin se, kuinka paljon asiakkaita otetaan mukaan omien tavoitteidensa suunnitteluun. Tähän olisin kaivannut jälkikäteen vastausta, koska siinä olisi voinut mahdollisesti ilmetä kehitettävää. Ohjaajien haastatteluissa nousi esiin kehittämiskohteita, mutta en usko, että ohjaajat voivat tehdä kyseisille asioille enempää kuin tällä hetkellä jo tekevät.

Yhdeksi kehittämiskohteeksi nousi toive, että asiakkaat ottaisivat hieman paremmin vastaan ohjaajien tarjoamaa ohjausta. Tämä on mielestäni hieman ristiriidassa itsemääräämisoikeuden periaatteen kanssa, koska itsemääräämisoikeushan on juuri mahdollisuus siihen, ettei joku ulkopuolinen ohjaa omaa toimintaa tai päätöksiä. Menäänkö tässä ajatuksessa itsemääräämisoikeuden rajalle? Tavoitteena ohjauksen vastaanottavuudelle on luultavasti asiakkaan hyvinvoinnin lisääminen. Asia voidaan kuitenkin nähdä hyvää tahtovan ammattilaisen harkitsemattomana itsemääräämisoikeuden ohittamisena.

Opinnäytetyöni nosti mielestäni itsemääräämisoikeuden ydin asian esille sen, että ihmisillä on oikeus itse päättää omista asioistaan ja elämästään. En usko, että ihminen voisi olla täysin onnellinen ja tyytyväinen elämäänsä jos joku muu päättäisi hänen puolestaan asiat. Koen hyväksi sen, että itsemääräämisoikeudesta puhutaan sosiaalialalla muuallakin kuin vammaistyössä ja pyritään saamaan jokaisen asiakkaan ääni kuuluviin.

Itsemääräämisoikeuden toteuttaminen ei ole aina kuitenkaan ongelmaton. Ohjaajien tehtävä on työssään tarjota asiakkaalle apua ja tukea hänen arjessaan. Tämän vuoksi ohjaajat joutuvat toisinaan vastakkain itsemääräämisen ja turvallisuuden sekä terveyden turvaamisen kanssa. Tilanteen tekee vielä ongelmalliseksi se, jos ohjaajilla ei ole selkeää käsitystä siitä mitä näiden asioiden varmistaminen konkreettisesti tarkoittaa. Haasteita luo myös rajan hahmottaminen siihen, milloin ohjaaja voi asiakkaan elämään puuttua ja voiko hän oikeastaan puuttua?

Uskon opinnäytetyöstäni olevan hyötyä Satakunnansairaanhoidopiirin sosiaalipalveluille. He saivat opinnäytetyöni avulla selvitettyä ohjaajien näkökulman suhteessa itsemääräämisoikeuteen ja toteutuuko se kyseisissä yksiköissä. Tein näkyväksi mielestäni myös sen, mitä ongelmia itsemääräämisoikeuden toteuttamisessa on kyseisissä yksiköissä. Opinnäytetyöstäni voi olla myös hyötyä henkilöille, jotka kaipaavat lisätietoa itsemääräämisoikeudesta ja sen suhteesta sosiaalialan työhön.

LÄHTEET

- Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Harjajärvi, M., Kairi, T., Kuusterä, K. & Miettinen, S. 2009. Toimivatko kehitysvammaisten ja mielenterveyskuntoutujien asumispalvelut? Helsinki: Kehitysvammaliitto ry
- HE 108/2014. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sosiaalihuollon asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta ja rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksistä sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi
- Hirsijärvi, S. & Hurme, H. 2008. Tutkimushaastattelu, teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.
- Invalidiliitto ry:n www-sivut. 2018. YK:n vammaissopimus. Viitattu 18.1.2018
<https://www.invalidiliitto.fi/tietoa/vammaisten-oikeudet/ykn-vammaissopimus>
- Kaski, M., Manninen, A. & Pihko, H. 2012. Kehitysvammaisuus. 5. uud. p. Helsinki: Sanoma Pro Oy
- Kaukola, J. 2000. Kohti täyttä elämää: Tutkimus kehitysvammaisista ihmisistä oman asiansa ajajina. Tampere : Kehitysvammaisten tukiliitto
- Kehitysvammaliitto ry. 1995. Kehitysvammaisuus: määrittely, luokitus ja tukijärjestelmät. Helsinki: Kehitysvammaliitto
- Kehitysvammaisten tukiliitto ry:n www-sivut. 2017. Viitattu 22.8.2017.
<http://www.kvtl.fi/>
- Kehitysvammaliiton www-sivut, 2018. Viitattu 29.1.2018
<http://www.kehitysvammaliitto.fi/kehitysvammaisuus/asuminen/>
- Kvtietopankin www-sivut. 2017. Kehitysvammaisuus. Viitattu 10.1.2018
<http://www.kvtietopankki.fi/kehitysvammaisuus>
- Kyösti, R. 2009. Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.
- Launis, V. & Räikkä, J. 1993. Itsemääräämisoikeus. Turku: Turun yliopisto
- Lehtinen, U. & Pirttimaa, R. 1993. Arjessa tapahtuu. Jyväskylä: Kasvatustieteiden tutkimuslaitos
- Malm, M., Matero, M., Repo, M. & Talvela E. 2006. Esteistä mahdollisuuksiin. vammaistyön perusteet. 1.-2. p. Helsinki : Sanoma Pro
- Mattila, K. 2010. Asiakkaana ihminen: työnä huolenpito ja auttaminen. Jyväskylä: PS-kustannus.

- Mäkinen, P., Raatikainen, E., Rahikka, A. & Saarnio, T. 2011. Ammattina sosio-
nomi. 1-2 p. Helsinki: WSOYpro OY
- Niemelä, M. & Brandt, K. 2008. Kehitysvammaisten yksilöllinen asuminen. Sosiaali-
ja terveysministeriön selvityksiä 2007:73. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö
- Niemelä, P. & Hämäläinen, J. 1993. Sosiaalialan etiikka. Helsinki: WSOY
- Pietarinen, J., Veikko, L., Räikkä, J., Lagerspetz, E., Rauhala, M. & Oksanen, M.
1994. Oikeus itsemäärämiseen. Helsinki: Edita
- Rostila, I. 2001. Sosiaalityön perusarvot ja eettiset periaatteet. Jyväskylä: Jyväskylän
yliopisto. Viitattu 15.2.2018 <https://www15.uta.fi/kirjasto/nelli/verkkoaineis-tot/yht/rostila.pdf>
- Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301 muutoksineen
- Sosiaali ja terveysministeriön www-sivut a. 2016. Mikä muuttuu kehitysvammalaissa?
Viitattu 18.1.2018 http://stm.fi/artikkeli/-/asset_publisher/kuntainfo-mika-muuttuu-kehitysvammalaissa-
- Sosiaali ja terveysministeriön www-sivut b. Laitoshoito. Viitattu 29.1.2018
<http://stm.fi/laitoshoito>
- Suomen perustuslaki 11.6.1999/731 muutoksineen
- Suomen yk-liiton www sivut. Viitattu 18.1.2018
<http://www.ykliitto.fi/yk70v/yk/ihmisoikeudet/vammaisten-oikeudet>
- Talentian etiikkaopas. [2017]. Arki, arvot ja etiikka: Sosiaalialan ammattihenkilön eet-
tiset ohjeet. Punamusta Oy 2017 Viitattu 8.2.2017
http://talentia.e-julkaisu.com/2017/eettiset-ohjeet/docs/Talentia_Etiikka-opas_2017.pdf
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen www-sivut a. 2018. Vammaispalvelujen käsi-
kirja/ itsenäisen elämäntuki. Viitattu 28.1.2018
<https://www.thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/itsenaisen-elaman-tuki#vammaispalvelulaki>
- Tietoarkiston www-sivut b. 2017. Viitattu 27.2.2018 http://www.fsd.uta.fi/menetelma-opetus/kvali/L6_3.html
- Tietoarkiston www-sivut a. 2017. Viitattu 2.3.2018 http://www.fsd.uta.fi/menetelma-opetus/kvali/L1_2.html
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki:
Tammi.

Valviran www-sivut a. 2015. Itsemääräämisoikeuden toteutumista kehitysvammahuollossa vahvistetaan. Viitattu 8.2.2018

<http://www.valvira.fi/-/itsemaaraamisoikeuden-toteutumista-kehitysvammahuollossa-vahvistetaan>

Valviran www-sivut b. 2015. Itsemääräämisoikeuden toteutuminen kehitysvammahuollon asumis- ja laitospalveluissa. Viitattu 8.2.2018 https://www.valvira.fi/documents/14444/1835702/Kehitysvammalain_toimeenpanon_seuranta.pdf/df11a12-2093-aa03-ca86-28904d5c42f3

Vehmas, S. 2005. Vammaisuus: johdatus historiaan, teoriaan ja etiikkaan. Helsinki : Gaudeamus

Vernerin www-sivut a. 2017. YK:n vammaissopimus. Viitattu 18.1.2018 <http://verneri.net/yleis/ykn-vammaissopimus>

Vernerin www-sivut b. 2017. Itsemääräämisoikeus. Viitattu 17.1.2018 <http://verneri.net/yleis/itsemaaraamisoikeus>

Vernerin www-sivut c. 2017. Itsemääräämisoikeus ja lainsäädäntö Viitattu 18.1.2018 <http://verneri.net/yleis/itsemaaraamisoikeus-ja-lainsaadanto>

Vernerin www-sivut d. 2017. Kehitysvammalaki. Viitattu 18.1.2018 <http://verneri.net/yleis/kehitysvammalaki>

Vernerin www-sivut e. 2017. Kehitysvammaisuuden määritelmiä <http://verneri.net/yleis/kehitysvammaisuuden-maaritelmia>

Vernerin www-sivut f. 2017. Lääketieteellinen näkökulma. Viitattu 10.12.2017 <http://verneri.net/yleis/laaketieteellinen-nakokulma>

Vernerin www-sivut g. 2017. Kehitysvammaisuuden diagnosointi. Viitattu 9.12.2017. <http://verneri.net/yleis/kehitysvammaisuuden-diagnosointi>

Yhdenvertaisuuslaki 30.12.1325/2014 muutoksineen.

Teemahaastattelu runko

TAUSTA

- Haastateltavan ikä ja sukupuoli
- Mikä on ammattisi ja työkokemuksesi alalta?
- Miten olet tullut töihin tähän yksikköön ja kauanko olet ollut täällä töissä?

TYÖNKUVA

- Millainen on ohjaajan työnkuva kyseisessä yksikössä? (mitä työhön sisältyy)
- Millaisista asioista ohjaaja on vastuussa, kun puhutaan asiakkaasta?

ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS

- Mitä koet sanan itsemääräämisoikeuden tarkoittavan?
- Mitä se tarkoittaa asiakasta ajatellen?
- Miten näet yksikössäsi asiakkaan itsemääräämisoikeuden toteutumisen? Toteutuuko?
- Oletko saanut työnantajalta esim. perehdytystä, täydennyskoulutusta tai työmenetelmiä koskien itsemääräämisoikeutta?
- Onko sinulla ajatuksia uudesta lakimuutoksesta (HE108/2014) koskien itsemääräämisoikeutta? Mitä ajatuksia?

ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUDEN HAASTEET

- Onko itsemääräämisoikeuden toteuttamisessa haasteita?
- Jos on niin millaisia?

Luoko itsemääräämisoikeus ristiriitatilanteita? Esimerkkejä tilanteista

ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUDEN TUKEMINEN

- Miten voidaan tukea asiakkaan itsemääräämisoikeutta ja sen toteutumista? (itsemääräämisoikeus suunnitelma henk.koht.)
- Miten tuetaan asiakkaan arjessa? Keinoja tukea arjessa enemmän?

VAIKUTUSMAHDOLLISUUDET

- Mitä asioita asiakkaat voivat kohdallaan päättää/vaikuttaa?
(Arkiset asiat esim. ruoka/kauppakäynnit, asuminen, sisustus, siivous, hygienia, rahan käyttö, yksityisyys, harrastukset ja menot?)
- Millaisista asioista asiakas ei voi päättää tai vaikuttaa? Ketä näistä asioista päättää? (ohjaajat, vanhemmat, edunvalvoja)

LIITE 2

Taulukko 1. Ohjaajien työnkuva.

Yksikkö	Ohjaajien työnkuva	Ohjaajien vastuu
Peräsimentie	Tukea asiakkaan arkea, siten että asiakas hallitsee itse elämäänsä ohjaajien avustuksella.	Hoito, turvallisuus ja kuntoutus.
	Asiakkaiden arkisten asioiden ohjaaminen ja tukeminen asiointikäynneillä. Lisäksi kirjaaminen.	Hoito, turvallisuus ja kuntoutus.
Länsiliina	Asiakkaan ohjaamista ja tukemista arjessa. Auttaa asiakasta hakemusten teossa ja asiointikäynneillä sekä keskustelutuokiot asiakkaan kanssa.	Turvallisuus ja hyvinvointi. Ovat myös paljon vastuussa itse omista asioistaan. Ohjaajat kuitenkin varmistavat viime kädessä hyvinvoinnin toteutumisen.
	Arkisissa asioissa avustaminen ja ohjaaminen. Ollaan asiakkaan mukana asiointikäynneillä. Kirjaaminen ja keskustelutuokiot asiakkaan kanssa.	Kokonaisvaltaisesta hyvinvoinnista (henkinen ja fyysinen hyvinvointi). Asiakkaat ovat kuitenkin varsin itsenäisiä ja hoitavat itse pitkälle asioitaan.
	Tukikäynnit, ohjaaminen, hakemusten teko, yleisten suunnitelmien teko, kirjaaminen ja asiointikäynnit.	Turvallisuudesta, mutta en tiedä ollaanko me siitä niin vastuussa. Onhan heillä itselläänkin vastuu. Tukikäyntien onnistumisesta ja lääkkeiden annosta.
	Terveystä, lääkeasioiden ohjaamisesta, lääkärikäynneistä ja lääkeasioista vastaaminen. Keskustelua asiakkaiden kanssa sekä asiointikäynnit. Periaatteessa kaikkien arjen toimintojen ohjaaminen.	Turvallisuudesta ja arjen sujuvuudesta. Kiteytettynä toimintakyvystä. Asiakkaiden kohdalla me emme siitä niinkään vastaa vaan tuemme sen ylläpitämisessä.
Koonti	Ohjaajan työnkuva on tukea ja ohjata asiakasta. Tämä sisältää asiakkaan arkiset asiat, keskustelutuokiot, tukikäynnit, hakemusten teon ja asiointikäynnit. Ohjaajan työhön kuuluu myös kirjaaminen ja yleisten suunnitelmien teko. Sairaanhoitajalle kuuluvat näiden tehtävien lisäksi lääkeasioista ja lääkärikäynneistä vastaaminen sekä lääkeasioiden ohjaaminen asiakkaille.	Ohjaajat ovat vastuussa asiakkaan hoidosta, turvallisuudesta, kuntoutuksesta, kokonaisvaltaisesta hyvinvoinnista, tukikäynneistä, lääkkeiden annosta ja toimintakyvyn ylläpitämisen tukemisesta.

LIITE 3

Taulukko 2. Itsemääräämisoikeus

Yksikkö	Itsemääräämisoikeus	Ohjaajan näkökulma	Itsemääräämisoikeuden hyvät puolet	Itsemääräämisoikeuden toteutuminen
Pe-räsimentie	Saa päättää omasta elämästään.	Liittää automaattisesti asiakkaisiin.	Saavat itse päättää ja on tasa-arvoa.	Näkisin, että toteutuu hyvin.
	Saa päättää itseensä liittyvistä asioista ja omasta elämästään.	Asiakas saa päättää omasta elämästään mahdollisimman pitkälle.	Asiakkaat kokevat, että heitä kuunnellaan ja heillä on päätösvalta.	Mun tietääkseni hyvin. He pystyvät elämään tosi itsenäistä elämää ja tietääkseni päättävät siitä.
Länsiliina	Saa päättää itse asioistaan ja vaikuttaa omiin asioihinsa.	Työntekijä tukee asiakasta erilaisissa asioissa.	Nähdään heidät myös ihmisinä, joilla on samat arvot ja oikeudet kuin muillakin.	Toteutuu ja kysimme asiaa asiakkailta. Vastanneet ovat kertoneet itsemääräämisoikeuden toteutuvan.
	Saa vaikuttaa ja määrätä kaikista omaan elämään liittyvistä asioista.	Ei tehdä asiakkaan puolesta päätöksiä vaan otetaan asiakas osalliseksi mukaan kaikkeen.	Saavat päättää omista asioistaan, kuten muutkin ihmiset. Heidät nähdään täysvaltaisina suomenkansalaisina.	Mun mielestä itsemääräämisoikeus toteutuu tosi hyvin.
	Itse määrää omista asioistaan.	Tukiasiakkaat päättävät asioistaan.	Saa päättää itse asioistaan ja on samat oikeudet. Ollaan samanarvoisia.	Toteutuu tukiasiakkailla. Tietävät omat oikeutensa ja vaativat niitä.
	On perusoikeutta.	On asiakkaan perusoikeus.	Valta tehdä itseään koskevat päätökset ja mahdollisuus oppia niistä.	Tukiasiakkailla kauan hyvin.
Koonti	Saa itse päättää omasta elämästään ja siihen liittyvistä asioista. On perusoikeus.	Liitetään asia ammatteihin. Asiakas saa päättää asioistaan niin pitkälle kuin mahdollista ja ohjaajat tukevat häntä tässä. Ei päätetä asiakkaan puolesta.	Saadaan itse päättää omista asioistamme, on tasa-arvoa, samat oikeudet kaikilla ja ollaan täysvaltaisia suomenkansalaisia. Voimme oppia omista päätöksistämme.	

LIITE 4

Taulukko 3. Lakimuutos

Yksikkö	Lakimuutos	Työnantajalta saatu tieto lakimuutoksesta
Peräsimentie	Hyvä, että asiaan keskitytään, mutta ei ole juurikaan vaikutusta tukiasumisessa. Koskee enemmän palveluasumista.	Koulutuksia ja verkostotapaamisia. Asiakkaille on myös järjestetty koulutuksia. On koulutettu asian suhteen paljon.
	Parempi että asiakkaat päättää. Rajoitustoimenpiteitä meillä ei ole.	Yksiköihin on jaettu käsikirja missä on lain pääkohdat. Asiakkailta on järjestetty koulutus, jota olin kuuntelemassa.
Länsiliina	Ei näy juurikaan tukiasumisessa, mutta lakia tulee seurata, koska se ohjaa meidän työtämme.	Järjestetty koulutuksia, joista yksi oli pakollinen.
	Lakimuutos ei käytännössä meihin vaikuta. Saa-tiin sen myötä IMO-raati. Hyvä että asiaa tuodaan esille.	Koulutuksia, joista yksi oli pakollinen, puhuttu lakimuutoksesta ja perehdytyksen kautta.
	Kiinnitetään asiaan entistä enemmän huomiota, mutta ei vaikuta meihin juurikaan.	Puhuttu itsemääräämisoikeudesta ja on ollut koulutuksia myös asiakkaille.
		IMO-koulutus ja käsikirja. Ei tunnista erikseen olleen käytössä työmenetelmiä.
Koonti	Positiivinen mielikuva laista, mutta ei käytännössä vaikuta tukiasumiseen. Ei ole rajattu asiakaista eikä varsinkaan nyt.	Järjestetty erilaisia koulutuksia, verkostotapaamisia, asiasta keskusteltu, perehdytetty ja jaettu yksiköihin käsikirja, joka sisältää lain pääkohdat.

LIITE 5

Taulukko 4. Itsemääräämisoikeuden haasteet

Yksikkö	Itsemääräämisoikeuden haasteet	Syitä haasteille:
Peräsimentie	Ohjaajat kokevat haastavaksi sen, missä menee raja jolloin ohjaaja voi puuttua asiakkaan elämään. Ohjaajat ovat vastuussa asiakkaasta työnsä puolesta. Isoin haaste on erottaa, koska ohjaaja voi puuttua asiakkaan elämään ja millä tavalla hän voi puuttua. Myös oman mielipiteen liiallinen esiintuominen koetaan haastavaksi.	Asiakas voi kokea kykynsä paremmaksi mitä ne onkaan, jonka seurauksena voi olla huoli asiakkaan ja muiden turvallisuudesta. Asiakas voi myös vaarantaa oman terveytensä. Lisäksi asiakkaan omista päätöksistä voi seurata riskejä, mitä hän ei täysin ymmärrä. On myös asioita joita asiakas ei täysin ymmärrä kuten rahallinen hyväksikäyttö.
	Hankalaa saada itsemääräämisoikeus toteutumaan, kun asiakas luulee kykyjään paremmaksi mitä ne on, koska se voi aiheuttaa vaaratilanteita itselle ja muille.	Asiakas kokee kykynsä paremmaksi, kuin ovat ja tästä seuraa huoli asiakkaan ja muiden turvallisuudesta.
Länsiliina	On asiakkaita, jotka ymmärtävät itsemääräämisoikeuden, mutta eivät kykene kuitenkaan täysin huolehtimaan itsestään. Eivät halua ottaa tukea vastaan, se on isoin haaste. Pelkona asiakkaan hyvinvoinnin heikentyminen.	Hygieniasta/kodin siisteys huolehtiminen heikkoa, voi johtaa terveydellisiin ongelmiin.
	Ristiriitaista kumpi menee edellä ohjaajan työssä asiakkaan terveys vai itsemääräämisoikeus? Suurin haaste on etteivät asiakkaat ota tukea vastaan.	Asiakkaan terveys., rikkoo lääkärin antamia ohjeita. Omien velvollisuuksien laiminlyönti.
		Asiakas vaarantaa oman terveytensä, ei hyväksi koettulla ruokavaliolla tai ei noudata lääkärin antamaa reseptiä. Omien velvollisuuksien laiminlyönti.
	Asiakkaan omat päätökset, jonka seurauksena suuret taloudelliset menetykset tai velkaantuminen. Asiakas ei huolehdi terveydestään. Asiakas ei välttämättä hahmota syy- ja seuraussuhdetta.	Asiakas tulee huijatuksi, jonka seurauksena menettää rahaa tai velkaantuminen. Asiakas ei suostu ottamaan hoitoa vastaan.
Koonti	Ohjaajat kokevat haastavaksi hahmottaa milloin asiakkaan elämään voi puuttua ja miten siihen voidaan puuttua. Haastavaksi asiaksi koettiin huonot taloudelliset päätökset, terveys, turvallisuus, päätöksistä tulevat seuraukset/riskit ja asiakkaiden tuen vastaanottovaisuus.	

LIITE 6

Taulukko 5. Itsemääräämisoikeuden tukeminen

Yksikkö	Asiakkaan itsemääräämisoikeuden tukeminen.
Peräsimentie	Kannustaa asiakkaita tekemään itse päätökset liittyen elämäänsä. Yksikössä järjestetään asiakkaille viikkopalaverit, joissa asiakkaat voivat tuoda ilmi asioita, joista haluavat keskustella. Asiakkaille tehdään yksilöllinen suunnitelma, jossa on erikseen määritelty kohta itsemääräämisoikeus, jossa kaikilla on yksilöllinen tavoite siihen liittyen. Asiakkailta käytössä viikko-ohjelma.
	Kaikissa arkisissa asioissa, kuten mitä ruokaa haluat tehdä.
Länsiliina	Yksilölliset suunnitelmat. Sisältää eri elämän osa-alueita sis. itsemääräämisoikeuden. Asiakkailta on viikko-ohjelma, jonka mukaan häntä ohjataan.
	Jokaisella henkilökohtainen tavoite liittyen itsemääräämisoikeuteen yksilöllisessä suunnitelmassa.
	Meillä on asiakkailta yksilöllinen suunnitelma missä lukee itsemääräämisoikeus.
	Hyvällä ohjauksella käytännössä. Kaikki tulee huomioida yksilöllisesti.
Koonti	Asiakasta kannustetaan tekemään itse elämäänsä koskevat päätökset ja ohjaajat auttavat häntä tarvittaessa arkipäivän asioissa. Jokaisella asiakkaalla on tehty yksilölliset suunnitelmat, joissa käy ilmi jokaiselle asiakkaalle luotu henkilökohtainen tavoite edistää itsemääräämisoikeutta. Itsemääräämisoikeutta ohjaajat voivat tukea myös hyvällä ohjauksella.

LIITE 7

Taulukko 6. Arkiset asiat (ruoka/kauppa ja asunto)

Yksikkö	Ruoka/kauppa	Asunto
Pe-räsimentie	Saavat päättää missä käyvät kaupassa ja mitä ruokatarpeita ostavat.	Ovat saaneet päättää, että muuttavat tähän yksikköön.
	Heillä on kauppakortit ja saavat päättää missä käyvät kaupassa.	Saavat päättää asunnostaan ja sisustuksesta. Vanhempien mielipide joskus vaikuttaa sisustukseen.
Länsiliina	Osa käy itsenäisesti kaupassa ja osa ohjaajien kanssa. Saavat käydä, koska haluavat ja missä haluavat. Toisia asiakkaita ohjataan kauppakäynneillä	Saavat päättää asunnon sisustuksesta ja millaisessa asunnossa asuvat. Vanhempien mielipide voi vaikuttaa sisustukseen. Asiakkaat voivat muuttaa yhteen kumppaninsa kanssa halutessaan.
	Päättävät mitä ruokaa tekevät ja ostavat. Osalla asiakkaista on budjetti, jonka sisällä pitää pysyä. Toisia asiakkaita ohjataan kaupassa.	Päättävät kaikesta mahdollisuuksien mukaan. Joskus vanhemmat puuttuu sisustukseen.
	Saavat päättää mitä ruokaa tehdään. Voidaan ohjata asiakkaan halutessa ruuanlaittoa tai käydä kaupassa yhdessä. Osalla asiakkaista on kauppakortit.	Saavat päättää muuttavatko yksikköön. Saavat päättää kaikesta, mutta toisinaan asiat ovat kiinni rahasta.
Koonti	Asiakkaat saavat päättää missä kaupassa käyvät ja käyvätkö tuetusti vaiko itsenäisesti. He saavat päättää ostoksistaan. Toisilla asiakkailla on käytössä kauppakortit ja budjetti.	Saavat päättää kaikesta asuntoonsa ja sisustukseen liittyvistä asioista. Sisustukseen saattaa välillä vaikuttaa vanhempien mielipide. Myös rahalla on vaikutusta millaiseen asuntoon voi muuttaa ja millaisia huonekaluja voi hankkia. Asiakkaat ovat myös päättäneet itse muuttaa kyseiseen yksikköön.

LIITE 8

Taulukko 7. Arkiset asiat (yksityisyys ja rahankäyttö)

Yksikkö	Yksityisyys	Rahankäyttö
Pe-räsimentie	Pidetään tarkkaan kiinni asiakkaiden yksityisyydestä.	On ehkä semmoinen asia johon puututaan eniten. Osa asiakkaista hoitaa raha asiansa itse / tuetusti tai välitystilin kautta ja osalla on rahat toimistolla.
	Asiakkaat voivat peruttaa tukikäynnit ja kertoa ettei ohjaaja ole tänään tervetullut.	Kaikki saavat palkkarahat itselleen. Osalla on rahat itsellään tai sovitusti toimistolla. Joillakin asiakkailla on edunvalvoja.
Länsiliina	Ohjaajat ilmoittavat tulostaan asiakkaalle soittamalla tai koputtamalla. Ohjaajat eivät mene asuntoon jos ei avata (ellei kyseessä poikkeustilanne). Asunnossa voi käydä ilman asiakkaan läsnäoloa jos asiasta sovi-taan asiakkaan kanssa.	Meillä on kaikilla asiakkailla rahat itsellään ellei ole tehnyt asiasta erikseen sopimusta, että rahat ovat toimistossa. Toimistosta saa rahaa pyytäessä.
	Asuntoon ei mennä ilman asiakkaan lupaa, ellei syytä ole olla huolissaan.	Osalla asiakkaista on edunvalvoja, jonka kautta raha-asiat hoi-tuvat. toiset hoitavat itse ihan alusta loppuun. Kahdella on lompakot toimistossa.
	On tehty kirjallinen sopimus, jolloin ohjaaja saa mennä asuntoon, vaikka asiakas ei avaisi. Kyseessä säännöllinen lääkkeiden otto tai ollaan asiakkaasta huolissaan.	Toisten kanssa on sovittu, että hankkivat edunvalvojan, koska rahat kuluvat heti. He ovat saaneet kuitenkin itse asiasta päät-tää, haluavatko edunvalvojan. Asiakkaat saavat ostaa rahoil-laan mitä haluavat.
	Yksityisyys toteutuu minun mielestäni, kun he asu-vat tuolla omissa asunnoissaan. Asiakkaiden kanssa on tehty sopimus, että jos meillä on huoli turvalli-suudesta tai lääkehoidon toteutuksesta niin voi mennä heidän asuntoonsa.	Osalla on edunvalvoja ja osalla ei. Asiakas voi sopia edunval-vojan kanssa erilaisista asioista, kuten erilaisista käyttöra-hoista.
Koonti	Yksiköissä koetaan, että asiakkaiden yksityisyys to-teutuu. Ohjaajilla on asiakkaiden asuntoon avaimet, joita he voivat käyttää poikkeustilanteissa (kyse tur-vallisuudesta ja lääkehoidosta). Ohjaajat ilmoittavat tulostaan asiakkaalle etukäteen soittamalla tai koput-tamalla.	Ohjaajat voivat tukea asiakkaitaan rahankäytössä. Jotkut asi-akkaista hoitavat raha-asiansa itse, edunvalvojan avulla tai ra-hat ovat ohjaajilla. Asiakkaat saavat ostaa rahoillaan mitä ha-luavat.

LIITE 9

Taulukko 8. Arkiset asiat (hygienia/kodin siisteys)

Yksiköt	Hygienia/ kodin siisteys	Harrastukset/menot
Peräsimentie	Yritetään ohjata siihen normaaliin. Asiakkailla on viikossa siivouspäivä. Meillä on asiakkaita jotka eivät pese hampaitaan tai eivät käy suihkussa kun kerran viikossa.	Asiakkaat saavat päättää omista harrastuksistaan ja menoistaan. Niitä tuetaan ja järjestetään mahdollisuuksien mukaan. Täytyy myös ottaa huomioon jos joku ei halua harrastaa mitään.
	Siivoavat itsenäisesti ja joidenkin kanssa opastetaan/tuetaan.	Heillä on täyspäättäntä valta siitä. He voivat vähän vaikuttaa omaa työpaikkaansa ja sekin tulee hyväksyä jos joku ei halua käydä töissä.
Länsiliina	Monet siivoavat itsenäisesti, mutta on mahdollista siivota ohjaajan läsnä ollessa. Toisilla käydään sitten välillä tarkistamassa asuntoon onko siisti. Henkilökohtaisen hygienian asiakkaat hoitavat itse. Toisia kuitenkin muistutetaan suihkussa käymisestä ja asiasta on laitettu kalenteriin muistutukset.	Jokainen saa päättää omista harrastuksistaan ja me yritetään kannustaa niihin. Asiakkaat voivat kulkea miten haluavat. Monet kulkevat itsenäisesti.
	Asiakkailla on siivouspäivä, mutta kaikki eivät ole siihen sitoutuneet. Ohjaajat voivat tukea asiakasta siivouksessa. Jos asiakas haluaa asua epäsiistissä asunnossa, on se asiakkaan valinta. Yhdellä asiakkaalla käy siivoaja kerran kuussa. Useaa asiakasta saa muistutella oman hygienian hoidosta, mutta se ei silti välttämättä toteudu.	Ohjaaja voi lähteä myös asiakkaan kanssa esim. uimaan tai teatteriin jos on tarve. Me järjestetään välillä täältäkin reissuja. Suurin osa asiakkaista liikkuu itsenäisesti pitkiäkin matkoja.
	Henkilökohtainen hygienia on monen kompastuskivi. Jotkut asiakkaat eivät huolehdi siitä juuri lainkaan. He saavat kuitenkin tehdä päätökset sen suhteen.	Asiakkaat saavat vaikuttaa myös omiin työpaikkoihinsa harrastuksien lisäksi mahdollisuuksien mukaan.
		Meillä harrastetaan aktiivisesti ja saavat niistä itse päättää. Toiset hoitavat harrastuksensa täysin itsenäisesti.
Koonti	Asiakkailla on kerran viikossa siivouspäivä, johon asiakkaat ovat sitoutuneet vaihtelevasti. Yhdellä asiakkaalla on päädytty siihen, että siivoaja käy siivoamassa asiakkaan asunnon. Asiakkailla on mahdollista saada siivoukseen tukea ohjaajilta. Asiakkaat hoitavat itse	Asiakkaat saavat itse päättää omista harrastuksistaan ja menoistaan. He voivat myös vaikuttaa osittain omaan työpaikkaansa. Heille suodaan myös mahdollisuus olla harrastamatta tai olla työtön.

henkilökohtaisen hygieniansa, mutta taso vaihtelee asiakasta riippuen. Ohjaajat voivat asiakasta muistuttaa sen ylläpitämisessä.	
--	--